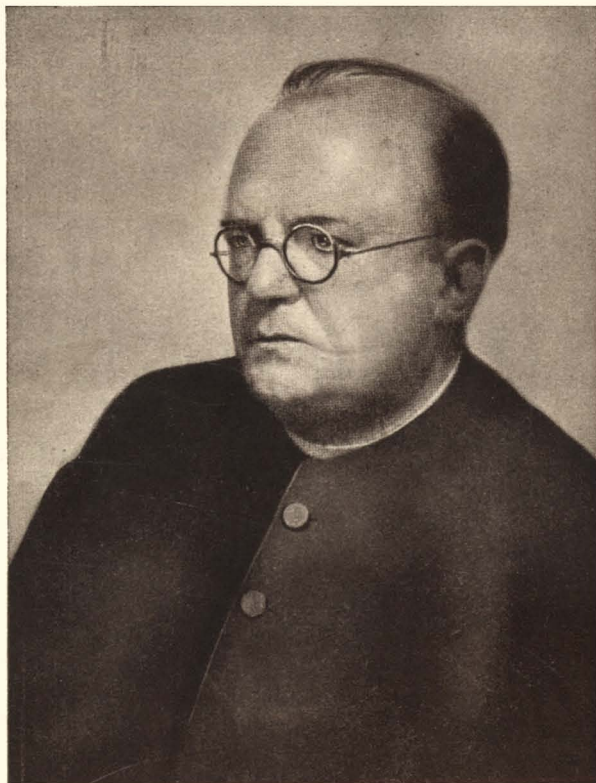

**MAGYAR
KULTÚRA-
KÖNYVTÁR
3. SZÁM**

KATONA JENŐ:

AZ ASZFALT APOSTOLA

(SONNENSCHEN ÉLETE)

MAGYAR KULTÚRA KÖNYVTÁR
3. SZÁM

KATONA JENŐ:

AZ
ASZFALT
APOSTOLA
(SONNENSCHIEIN ÉLETE)

MAGYAR KULTÚRA KÖNYVTÁR
3. SZÁM

B U D A P E S T, 1 9 3 4.
PÁZMÁNY PÉTER IROD. TÁRS. KIAD.
KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. NYISZTOR ZOLTÁN

KATONA JENŐ

AZ ASZFALT APOSTOLA

(SONNENSCHIN ÉLETE)

**B U D A P E S T, 1934.
PÁZMÁNY PÉTER IROD. TÁRS. KIAD.**

**NYOMATOTT: KORDA R. T.
NYOMDÁJÁBAN, BUDAPEST**

BERLINI MIATYÁNK

A MŰHELY, A NYOMORTANYA, A KÓRHÁZ ÉS A BÖRTÖN MIATYÁNKJA

„Miatyánk!”

Van egyáltalán ilyen? Mostanáig még senki sem volt hozzám jó! Apám ivott! Anyám az örültek házában halt meg! Az utcán nőttem fel és csak a napsugár simogatása érte arcomat! Tehát Téged szabad Atyámnak nevezni! Ez egészen új érzés számomra! S a többi ember testvérem? Nekem is volt fivérem és nővérem! Rég eltemettem őket! A temetéskor hideg volt, jéghideg! Még ma is borzongok ettől a hidegtől.

„Ki vagy a mennyekben!”

Oly messze van az ég városunk felett! Máshol azúros aranyával befödi az udvart és a házakat. Melegével elér a pincéig és föld felé hajló kékjével annak csókját kéri. De Berlinton oly távol van, akár a csillagok. Más világ, amellyel nincs semmi kapcsolatunk és érintkezésünk. A merész pilótákat, akik odáig szállnak, szenteknek hívják. Mi azonban csak mélán nézünk utánuk. Óh, ha közelebb volnál! Te távoli, nagy, örök Isten!

„Szenteltessék meg a Te neved!”

Körülöttem minden oly szentségtelen. Csupán egy-két gyermeket ismerek, akik ártatlanok maradtak. Az ő szemükből az ég nevet felém! Olyanok mint a tavasz virágai! De mily hamar elhervadnak majd! Néhány évig ismertem anyámat! Ő szeretett engem szent szeretettel! De csakhamar reá borult az örület éjszakája! S a többieknek szennyes a kezük és a lelkük! Üzletemberek! Érdekemberek! Még a jámbor emberek is azok! Mennyi önzés lakik lelkükben! Azért futok ennek az aszfaltvárosnak rideg szürkeségéből a Te szentségedhez!

Mindkét kezemmel sorsom fölé, Feléd kapaszkodom!
Veled, Nálad akarok lenni! A te étheri tisztaságoddal
a Te hófehér hegyormaidon, a Te igazságosságod szél-
járásában! E világ valamennyi neve előtt csak a Te
nevedet akarom szentnek vallani.

„Jöjjön el a Te országod!”

Csak egy üzenetet küldj ezekből a magasakból ide a
mélységbe! Országodnak csak egy darabját engedd le-
szállni e város kövei közé! A Spree tovahömpölygő
folyamába bocsásd le horgonyod! Hadd hajózzam ünnepi
lélekkel hajódon, Uram, a hétköznapi terhe és sívársága
közepette is! Bennem minden úgy jajgat élet és lélek
után! Hiába kíséreljük meg az eget álmainkkal benépe-
síteni! Neked kell Valóságoddal hozzánk alászállani!
A Te országodnak kell az égtől a földig érni! Egészen
Berlinig! Máskülönben sívár, aszott sivataggá válnak
még a kertek is a város körül.

„Legyen meg a Te akaratod!”

Én tudom: Ezek a kertek csak akkor virulnak, ha Tör-
vényed megtermékenyíti őket! Minden más csak szegé-
nyes ráadás! Csak kontárkodás! Nincs más törvény,
amely szerint a világ igazodhat, csak a Te akaratod!
Akaratod, amely minden ösztön, minden reform, min-
den parlamenti program fölött az emberi élet egyet-
len hígéniáját és ősi szépségét jelenti.

„Miként a mennyben, azonképen itt a földön is!”

A viharok megnémulnak a Te fényességed tengerében!
Ellened nem meri fölemelni dacos fejét a Sötétség
egyetlen Angyala sem! Dekalogusod az égi világ belső
és áthághatatlan törvénye! Beteljesedésében él! Fényes-
ségében ujjong! A föld titka azonban a Szabadság!
Szabadságban pedig benne rejlik az ellentmondás! E
város titka pedig a Perverzitás! S az erő, hogy szentté
és gazzá egyaránt lehet! Mindkettőnek lehetősége
benne rejlik ebben a városban! Küzdelemben próbálja
ki törvényedet! És véres és zúzott homlokkal ismeri
el azt.

„Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!”

A gazdaság törvényszerűségének malomkövei között

örldünk! Napkeltétől napnyugtáig gyötörödünk a mindennapi kenyérért! A kicsiny lakószobáért! Az ünnepnap rövid nyugalmáért! Véresre zúzott kezünkkel alig szerezzük meg puszta életünket! Ezer meg ezer emberben szétmarja a gyomor éhsége a szellemet! Kicsoda nyomorultabb, mint mi? Kicsoda sárízúbb, földhözragadtabb? Galilea mezőin aranyos liliomok nőnek! Salamon minden pompájában nem volt úgy fölöltözve mint ők! A Tábor hegyén sólymok húznak el! Ők is föllelik mindennapi táplálékukat! Mi pedig véresre marjuk és gyötörjük magunkat a lélekölő, mindennapos kenyérharcban! Uram, add meg nekünk mindennapi kenyérünket!

„És bocsásd meg a mi vétkeinket!”

Mi nem vagyunk deterministák! Mi tudjuk, hogy Rousseau tévedett! Mi tudjuk, hogy még ez a város sem szükségképen sorsunk! Azt nem végleg és változatlanul megpecsételő állapot és környezet! Mi tudjuk, itt is lehetséges a lélek szabadsága! Itt is munkától meggyötört kezünkben hordjuk felelősségünket! Minket is kötelez a lelkiismeret! S nem mindenre kényszerít ennek a városnak aszfaltja! Mi széttördelhettük volna azt! Mi az ég liliomait ültethettük volna kitépott kövei helyébe! Pincéi fölé kápolnákat boltozhatnánk! Gépei ritmusára gregorián kórust komponálhatnánk! Hogy mi hitünket elvesztettük, Uram, az érthető, de aligha megbocsátható! Mégis bocsáss meg nekünk!

„Amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek!”

Igy áll ez a hűtlen szolgáról szóló parabolában! Neki milliókat engedett el az Úr! S ő viszont szolgatársának filléreket sem akart elengedni! Fojtogatta és gyötörte őt! Mindaddig, amíg adósságát meg nem fizette! Ekként válik imádságunk olykor rettenetes ítéletté! Mert mértékünk szerint fogsz mérni nekünk! Nem szabad üres kezekkel Hozzád közelednünk! Berlinben is dolgoznunk kell a belső ember kialakításán! Berlinben is szükséges és lehetséges az önfegyelem, a megbocsátás, a felebaráti szeretet! A második parancsolat hasonló az elsőhöz! Irántad való szeretetünk is hazug, ha embertestvéreink szeretete nem él bennünk!

„És ne vigy minket a kísértésbe!”

Mi keresztények akarunk lenni! Ebben a városban is! Pogányságának viharában is! Szkepszisének gleccser-hidegében is! Örületének éjszakájában is! Erősek akarunk lenni! Ne rakj vállainkra túlsúlyos terhet Uram! Mérd azt gyengeségünkhöz! Mi kevesebbet bírunk el mint Andaluzia! Mint Palesztina! Mint a távol India! Ezerszeresen könnyebb lehet ott a kereszt az egyénnek, a családnak, a népnek! Sehol sem győtrőbb a harc a Rosszal mint a mi városunkban. Ne tedd túlnehézzé számunkra szent Törvényedet! Oh Erős!

„Hanem szabadíts meg a gonosztól!”

Áraszd ránk jószágod! Fáink bimbói melegedre vágyanak! Börtöneink megtévedtjei szeretetre! A kiszikkadt föld harmatodat szomjazza! Ez a világ elvesztette a szülői ház melegét. Elcserélte az Atyát a Szervezővel, a Kereskedővel, az Államügyésszel! Zsoltárainak fényében csak az Ószövetség szigorú Bírójának rettenetes arca villan felé! Fölötte Ítéleted sujtó fenyegetése függ! De Te a végtelen Megértés vagy! Az ezerszeres Megbocsátás! Te a jószág Istene vagy! Miatyánk a neved. Amen!

Előszó helyett

A külföldön a századvég óta egy csodálatos megújulási folyamatnak vagyunk szemlélői a katolicizmus terén. Természetes, hogy ezt a szociális megújulást mély lelki és erkölcsi megújhódás előzte meg és készítette elő. „A szél fordul” — hirdették már Prohászka Ottokár Diadalmas világnézetének első sorai s a kereszténység, a modern gondolatok és érzések jegyébe állítva, új szint és alakot öltött. De új alakjában régi igazsága változatlanul megmaradt, csak a szívek feletti hatalma indult örvendetes fellendülésnek . . .

Ez a napjainkban is tovább ható irány annak az eszmédrámlatnak felszínre jutását jelenti, amely a XVIII. és XIX. század fordulóján, mint sziget magaslott ki a felvilágosodás és liberalizmus árháborújában. A katolikus romantika, a Görresek, Adam Müllerek, Friedrich Schlegelek, Széchenyiek hite és akarata akkor elszigetelt tanítás, visszhangtalan ige maradt. Ma nem maradhat az, mert napjaink sokkal válságosabb helyzete mindenképen megoldásra kényszerít s ebben a szemléletben új jelleget nyer még a Keleten zsarátnokoló vész is: munkálva így, mint gót dómok szörnyű sarkánya közvetve Isten művét.

A magyar katolicizmus jól tudja, hogy erre a mélyeséges lelki megújhódásra igazán csak a maga területén vállalkozhat, sőt azt is, hogy míg másoknak: egyeseknek és intézményeknek megreformálása sokszor nehéz és kétséges, önmagunk reformja mindig lehetséges és szükséges. Tudja, hogy katolicizmusa csak akkor lesz valóban ifjú erőttől duzzadó és győzedelmes, ha benne magában ifjú és erős, az Örökkévalóval való közvetlen egybekapcsolódásba újjászületést hozva

valamennyiünknek. Tudja, hogy ha a katolicizmus helyenkint még a helytelenül értelmezett konzervativizmus fakó-senyvedt redőit hordja, vagy éppen liberalizmussal szaturáltan tengeti életét, ez csak azért van, mert vannak, akik elfelejtették, vagy talán soha komolyan át nem élték annak igazi tartalmát, akik maguk képére teremtvé eszméiket, azt képzelik, hogy a katolicizmus is ilyen öreg, kivénhedt valami, akik periferikusan egy kivénhedt kultúráramlat hullámain ringatóznak az örvény felé. Ezek azok, akik az ifjúságot is a maguk horizonttalanságára törpítve, benne a saját törpeségük önigazolását keresik. A fiatal katolicizmus, amely fiatalságát nem az évek számával méri, úgy látja, hogy míg a XVIII. században csak a szellemi vezetőréteg hitetlen, a XIX. században pedig már a tömegek is azok, ma éppen a fiatal szellemi elit hitre idegzett, hívő és hite éppen szociális irányban cselekvő. Nagyobb szeretet és odaadás van benne, mélyebb hit objektív abszolút értékekben, elevenebb közösségtudat és együttérzés.

Ez a lelki *rinascimento* a külföldi katolicizmusban már nagyszerű eredményekre hivatkozhat. Elég legyen itt csak a francia katolicizmusnak a szeparációt és szekularizációt követő munkáját, a német centrum-párt egykori nagy szociális küzdelmeit, vagy a belga katolikusok Mercier bíboros vezetése alatt folytatott tevékenységét megemlíteni. Ez a vallásos és szociális megújulás, amely az Evangélium és az Egyház örök igazságaival hajol le a legszélesebb néprétegek bajaihoz, és a katolicizmust napjainkban is a legemberibb jövőt s legtágasabb horizontot jelentővé magasztosítja, megismétli Assissi Szent Ferenc igézetes alakjának és mozgalmának történetét. Amint ő egy merev, elvakult, helytelenül értelmezett orthodoxia és a középkor vallásos légkörében szükségképen dogmatikus eretnekség formájában jelentkező, felforgató valdensi és albigensi forradalom tébolya között megtalálta és megmutatta a biztosabban égbe vezető utat e földön és a kordájával megkötötte a XIII. század forradalomba guruló szeke-

rét, akként magaslanak élénk ennek a modern, korszerű, nagyszabású, mélységes hittől és megváltást szomjazó akarattól áthatott mozgalomnak apostolai: XIII. Leó, Ketteler, Prohászka, Mercier, Sonnenschein és a neves és névtelen hősök serege.

Sonnenschein alakja a valóságban életre elevenítve példázza, hogy nem kell tragikusan egy marxista-materialista szocializmus, vagy más téves kényszerű szinkretizmus vállalásával szerezni meg a szenvedő és dolgozó néprétegekkel való szolidaritás jogát, mint azt a magyar ifjúság egy töredék része, fájdalom, teszi — micsoda nemzedék is az, amelynek még mindig a történelmi materializmus kanóca pislog, fénytelenkedik, — hanem öbenne éppen a jobbagnak minden álma és törekvése: a vallásos és szociális gondolat tökéletes szintézise elevenedik élénk. Sonnenschein alakja nem a katolikus pigmeusok egyike, hanem az időtlen katolicizmus örök hőrszai közül való, aki német földön, talán mindenkinél jobban megértette a *Forderung des Tages* lelkiismeretünkön dörömbölő szociális szavát. Mindenkinél jobban átértette, hogy az egyéni és tömeglélekben egyaránt egy tragikus antagonizmus előtt állunk, amelyben egyrészt az örökségbe nyert és megszerzett hit és világnézet értékei, másfelől azonban az elnyomorodott tömegek reménytelen szociális szemlélete és helyzete áll egymással szemben. Ezt az antagonizmust feloldani, ezt a rianást megszüntetni, konkrétan megmutatni mindazoknak, „akik nem hisznek már, mert mitsem remélhetnek többé,” hogy a katolicizmusba belefér, mert bele kell férnie napjaink egész megoldásra váró szociális kérdésének igazsága, sőt attól, rendíthetetlen isteni törvényekbe gyökereztetve, még erősebb támaszt nyer: ez a próba megért számára egy, az Ige szolgálatában magát szüntelenül emésztő, csodálatos emberéleletet.

Az, aki, fájdalom, csak töredékes forrásokra utalva, arra vállalkozik, hogy Sonnenschein alakját — már csak a rendelkezésre álló hely miatt is — társadalmi és történelmi háttérétől megfosztva, elevenítse élénk, portréját

néhány vonással megvonja, nem könnyű feladatot tűz maga elé. Ezenfelül még saját hazájában is egyesek ma is úgy vélekednek róla, hogy jobb lenne őt „agyonhallgatni”; igaz, hogy viszont mások minden a részletekben problematikus volta mellett is érzik benne és működésében annak a lelkületnek fuvalmát és varázsát, amely olyan megindító bájjal és megrázó erővel árad felénk a Fiorettiből. Alig lehet ma mégis ebben az eszmekörben élő és gondolkodó, ebben lelkivilága számára egyéni problémát is látó embernek ingerlőbb feladat, mint ennek a Sonnenschein-tükrözésnek megkísértése; Berlin nagy apostolának felmutatása egy más maroknyi nép fiának lelkében, olyan szegény és szenvedő nép fiának, amelynek körében a probléma talán még riasztóbb, a társadalmi és gazdasági elintézetlenségek nagyobbak és a segíteni induló lélek még sokkal kevésbé felserkent és elalkudhatatlan kötelességének hivatására ébredt. Valóban, Sonnenschein alakján át sok mindent el lehet áttételezve mondani, aminek közvetlen kimondása sokszor még a legjobb szándék irányában is gyanakvóvá tenne egyeseket.

Az itt következő rövid szellemi portré igyekszik nyomon követni őt, kora ifjúságától, Tevere-parti kiérésétől, római előkészületi éveitől kezdve káplánkora és München-Gladbach füstös gyártelepei, a rajnai katolicizmus területein át működése legsajátabb színterére, a háború utáni Berlinbe. Szeretné éreztetni plasztikus módon életének és működésének dinamikus ütemét, belső lázát és csodálatos eredményeit. Szeretné hűen elmondani töprengéseit és küzdelmeit a fiatal éveiben oly extrem-szubjektivistá és kritikus lelkialkatú Sonnenscheinnek azok számára, akik mint egykor ő, még önmagukban küzdenek. És felmutatni egy egész szociális epoka reprezentánsát felemelő példa gyanánt azok számára, akik önlelkükkel készen immár küzdelembe indulhatnak. A nagy és kiterjedt Sonnenschein-irodalomból helyüktől különösen két munkára hívjuk fel azok figyelmét, akik túl e szükségképen rapszodikus, aforisztikus oldalakon, róla többet szeretné-

nek tudni, az egyik hűséges szellemi tanítványának, Ernst Thrasolt: Karl Sonnenschein 1930 Verlag Jos. Kösel Pustet München, egy lírikus költő számára nagy önmegtagadással összeállított, tényyszerű inkább anyagot és adatot hozó munkája, a másik a magyar katolikus olvasóközönség szemét Sonnenscheinre először rányitó Ijjas Antal szép essay-je (Magyar Kultúra XVIII. évf. 22 sz.)

RÓMAI ÉVEK

Az 1894-es év októberében egy sápadt, sovány fiú érkezett a direktissimoval a római Collegium Germanico-Hungaricumba. Amint a gyorsvonat az olasz gőzösök szédítő, zakatoló sebességével végigzúgott vele az Appenin-félszigeten, robaja különös kísérő zenét írt a hazáját hét hosszú évre elhagyó ifjú lelkében előtörő érzésekhez. Ott muzsikált abban őseinek, a régi germán zarándokoknak éneke, akik valamikor a Via Flaminia lejtőjén leereszkedve, az örök várost megpillantva egész valójukat eltöltő áhítattal zengték az *O Roma nobilis, orbis es domina, Cunctarum urbium excellentissima* feledhetetlen melódiáját. Most itt volt végre ő is, abban a városban, amelyet a természet, művészet és vallás egymásba fonódó szépsége tett lelkének városává. Amint megállt a Collegium udvarán, valami mese-szerű ragyogással sugárzott rá az olasz ős enyhe szépsége. Szomjas lelkét egyszerre rohanták meg az impressziók, de a feltolakvó számtalan klaszikus remiscencia, a minden lépten-nyomon elébukkanó áhított szépség mind elhalkult abban a sejtelmes titokzatosságban, amely első útján a San Pietróba lenyűgözte s amelynek félig öntudatlan érzését soha később nem adta volna cserébe a csip-csup tapasztalatokért. Az obeliszk tövében, amelyet olyan grandiózus öleléssel fon körül a Bernini építette két hatalmas oszlopkar, felnézett a Szentatya ablakára, majd a szökőkutak vízsugarán megcsillanó napfényből belépett a templom monumentális hűvös hallgatásába. És ott, az apostol-fejedelem sírjánál átjárta mégegyszer az a gondolat és elhatározás, amely a Tiberis partjaihoz hozta: az

örökségbe kapott igazságot újra tudatosan megtalálni, megszerezni, lelkébe zárni és azután mi lenne természetesebb egy férfilelekben, egész életével, habozás nélkül, minden revideálás lehetőségét kizárva, szolgálatába állni?

A száz meg száz örök mécs áradó és apadó fényében az apostolfejedelem sírjánál imádkozó fiatal germán levita abból az anyagból véttetett, amelyből a nagy hősök és szentek, avagy a kétségbeesett, meredélyes mélységbe zuhanó tragikus teremtmények egyéniségét mintázza alkotójuk. A csupasz, meztelen igazság szerelme, aki e tekintetben annyira emlékeztet egykori nagy rajnai honfitársára, Görresre, lelkének első öntudatos rezdülésétől fogva hitte és tudta, hogy Istennek nincs szüksége a mi kegyes hazugságainkra, hogy az igazság keresésében rettenthetetlen bátorsággal, forró temperamentumának egész szilajságával haladhat előre, úgy keresve azt, a studium kötelező penzumának elvégzése helyett, mint nélkülözhetetlen életszükségletet, mert hiszen az igazság nem mondhat ellent az igazságnak, verum vero contradicere nunquam potest . . . Ezekben a pillanatokban azonban, amikor egy fiatal lélek tiszta, áldozatos áhítata és hálája szállt felfelé, túl a michelangeloi kupola észvesztően fenséges s szinte már fizikai szédületet okozó szépségű magasán, a problémagörgetés percei, a gondolatfájás nehéz órái elcsitulnak és gyermeki szívvel tudta imádkozni minden örökvárost járó katolikus ember fohászatát: *O Roma at usque mentibus versaberis dulcissima* . . . Igen, Róma, Krisztus Egyháza, tied hitünk, szerelmünk, küzdelmünk, egész életünk . . .

SZENT IGNÁC KOLLÉGIUMÁBAN

Az a kollégium, amelynek Sonnenschein Krisztusnak elkötelező piros reverendájával, amely beöltöztetésének első perce óta a vértanuk bátorságára és áldozatára emlékeztette, tagja lett, a Jézus Társaság alapítójának, Loyolai Szent Ignácnak alapítása, aki azt az

egész német-római birodalom területe számára fiatal világi papok igazi spiritus romanus-ban való nevelésére hívta létre. Ebben a kollégiumban, a germán és magyar Középeurópa katolicizmusának leendő szellemi vezérei készültek hivatásukra: leendő püspökök, székesegyházi szónokok, szemináriumi előjárók és folyóiratszerkesztők — s az egész Alpeseiken-inneni német-magyar kultúrszféra fiai találkoztak és találtak egymásra a közös, minden lehetséges emberi célnál nagyobb eszmény szolgálatában és szeretetében. Valami csodálatos, megejtő anakronizmus ez az egész intézmény, amely rendíthetetlen principiumaival őrzi a dicsőséges, hatalmas leendő barokk-kor szellemét, egyesítve a tudományos fejlődés s a korszerű apostolkodás minden vívmányával. De anakronisztikus a földi élet zshivájában, egymást taposó, könyörtelen hajszájában élő ember számára olyan értelemben is, hogy az egész épület minden kövét a szeretet támasztja és tapasztja és nincs a szülői háznak az a melege és bensősége, amely felérne a frate rossok testvéri érzésével. Ez az érzés, mint forró piros szőnyeg terült a belépő fiatalember lába elé és kísérté őt kis cellájának magányába, ahol hét, kemény, studiumban és bensőséges lelki előkészületben eltöltött éven át fog küzdeni Jákobként az Úr angyalával, el nem bocsátva őt addig, amíg az meg nem áldja. „Hét évig szolgált Jákob és rövid napoknak tűntek fel előtte a hosszú évek szeretetének mérhetetlen nagysága folytán.”

A Sonnenscheinnel belépők között volt Uhde János, a későbbi gráci theológia-professzor, a még túlzásaiban is oly rokonszenves, savonarolai komolyságú reformátor. A rektora pedig a szociális kérdés egyik első nagy modern taglalója, a „Soziale Frage” írója, P. Biederlack volt. A fiatal Sonnenschein lett a kollégium Benjaminja és a kis Benjamin, aki alakját illetőleg nem is volt olyan kicsiny, hamarosan otthonosan mozgott a hatalmas olasz Palazzo hallgatag folyosóin.

AZ ÖRÖK RÓMA TORNyai ALATT

A germanikusok a pápai Gergely-egyetemen végzik tanulmányaikat, ahol miként kollégiumi előjáróik is jezsuiták, ugyanezen rend legkiválóbb filozófiai és theológiai tudósai tanítanak. De a zárt iskolai studium mellett, amely az emberi elme egyik, minden időkre leghatalmasabb módszerével, a skolasztikus módszerrel épít fel egy tudományosan is igazolt, a logikum minden szépségével ékeskedő világképet, és ad, amivel az idegesebb lélegzetű modern egyetemek gyakran annyira híjával vannak és adósok maradnak: egyetlen öntvényből való rendszert. De e páratlan tudományos képesítés mellett mégis elsősorban Róma az, amely a fiatal lelket megfogja, átjárja, felemeli és minden benne rejlő képesség-csirát termővé és teremtvővé szöktet. Ha igaz az, hogy egy fiatal lélek köré a fenség, a nagyszerűség légkörét kell vonni, hogy igazán nagygyá, időtálló értékek alkotójává alakítsuk, akkor mi versenyezhetne Rómával? Aki itt törpe marad, az igazán törpe lélek, és akibe tehetőséget és nagyra, szépre szomjas akaratot fektetett a Teremtő, az itt igazán megtalálhatja önmagát. A későbbi staccato-stílusú, tördelt, gyorsan tovairamló, lázas ütemű mondatokban író Sonnenschein híressé vált Notize-in is átvibrál itt-ott még az az első benyomás, illetve az impresszióknak az a szinte szakadatlan sorozata, amelyek fiatal lelkét Rómában érték és érintették. Egy hajnali séta az Aventinuson, a pirkadni kezdő reggel üde fuvalmában, amikor a Sant' Alessio közelében egyszerre érzed az öskereszténység mély, üde, bizalmas költészetét, a Szent Elek-legenda mulhatatlan varázsát. Vagy egy este a Colosseum grandiózus körengetegében, az amphitheatrum ég felé meredő üres boltozatszelei alatt, amelyeken át beleskel a felkelő hold és beintegetnek az előtűnő csillagok, az egész kép fölött pedig a közeli Mons Palatinus császárszoborjai között a kis Bonaventura-templom pálmája, amely az est magányában ide-oda lengő sudarával úgy hat reád és marad örökre

szívedben, mint egy igazabb, örökebb világ ígérete, a megharcolt küzdelem, az elvégzett futás, a célbatalált élet pálmája. Vagy egy séta tavaszi kora délután a Via Appián, túl a Quo vadis kápolna reminiscenciáin és a San Sebastiano fenséges egyszerűségén, a Cecilia Metalla sír és a sírok királyi országútjának minden mulandósággal dacoló kövei mellett, a Campagna szüzi magányában, amelybe csak távolról szüremlik be a Roma moderna ideges lüktetése és a keresztény Róma harangszavának egy-egy elhaló foszlánya. Avagy egy egyetemi lectio végeztével ónosszürke, vakhomályos nagybőjti délután elnyujtott idegrágó keserve és bűntudata a San Clementében, amikor magad sem tudod, hogy a via purgativán az öntudat pokoljárását járó kedélyed rémülete, vagy a kórusról feledhetetlen erővel feltörő, megváltásért epedő ének görnyeszt-e egy magános oltár elébe? Hol és hogyan lehetne e képek egymásra tölülő színes kaleidoszkopját megszakasztani, annyi más között, például: a világegyház egyetemességét olyan szinte már theatrális erővel hangsúlyozó vízkereszti délelőttét a Sant' Andrea della Valle legkülönbözőbb szertartású és szinte az egész imádkozó emberiséget szimbolizáló szentmiséiben. S végül, ahol egy germanikus a legotthonosabban érezhette magát, szinte, sőt egész bizonynyal gyermeki joggal a Sant' Ignazióban, vagy a Gesuban, Vignola hatalmas boltívei alatt, amelyeken egy újraéledt, hivatása és ereje tudatára ébredt, bensőleg megreformált s lelkeket hódító útjára indult egyház minden ereje és szépsége ott van és villog a jezsuita rend ez anyateplomában.

A Rajna-vidék városi fiára bizonyára nem volt hatás nélkül a természet, az olasz vegetáció édesbús varázsa sem, amelyre a nyiladozó eszű és szemű fiú talán először itt nyitotta rá szemét. San Pastore, az olajfakerttől körülölelt régi dominikánus kolostor, minden germanikus álmának tárgya, a Bramante-építette kis templommal, s a fehér messzelátó toronnyal, amelyről olyan sokszor belemérengett az itáliai esték mondhatatlan bánatosságába. Amikor kihuny az utolsó nap-

sugár pirosuló fénye a Monte Compatrin és feltündökölnék az első csillagok a kicsi, napfényverte időben zöldes patinájú sziklafészek, Gallicano felett. Azután a délszaki táj eleven, eszes olasz gyermekei élénk tüzes barna szemükkel, mindig lobogó temperamentumukkal, a nagy gesztusok és nagyszerű improvizációk népe, egy föld népe, amely szenteket terem; régi kirándulások a Villa Hadriana romjaihoz, Horatius, a mérsékelten ledér, stoikus módra epikur költő Tiburjához, vagy Tusculumhoz, ahol Cicero Disputationes-eit írogatta és ahol egykori nyári laka helyén ott áll, magasslik az ég felé intve, a kereszt.

De mégis inkább szólott talán szívéhez a Subiaco barlangjából előtörő ősi benediktinus lélek, avagy az évenként visszatérő zarándokút a kis szabinhegyi városkába, Genazzanóba, a Madre del Buono Consigliohoz, a Jótanács Anyjához. Hosszú sorban vonulnak a piros gamberi cotti végig Palestrina, az antik Preneste útján és időnkint felcsendül ajkukon a dal, lelkükben pedig ölelkezik az északi romantika, a gyökösebb szavú, mélyebb-rejtetett szívű északi ember örök nosztalgiája a Dél kedves, könnyed, naiv fiainak hitével és hangulatával.

Időnkint komoly vendégek érkeznek a vakációzó germanikusok közé. Toniolo, a kiváló pisai professzor, az akkori olasz liberális kormányoktól üldözött szociológus, Pesch S. J. a híres filozófus, Lueger a népszerű bécsi politikus, Pastor a történész, Belopotoczky, az irodalombarát püspök. A világ még inkább tágul ilyenkor, az érdeklődési horizont nő, a lélek rezonanciafelülete gazdagodik. Sonnenschein készül itt is, ilyenkor is későbbi hivatására.

NORDICHE CITTA . . . : AZ ÉSZAKI FÖLD DALA

Ilyen alkalommal az ékesen feldíszített egykori kolostor-ebédlőben, ahol a falak mentén húzódó kemény tölgyfapadokon emelkedett synposionná és lelkes agapévé válik az ebéd, fölhangzik a Kollégium himnusza,

a Kollégiumé, amelyre később is, mindig, soha el nem múló ragaszkodással és hálával gondol.

Az ének az elhagyott hazai földet, az északi városokat emlegeti. Addio o suol natio, o nordiche cittá . . . S ilyenkor Sonnenscheinünket elfogja az édes anyaföld szeretete, szívét körülveszi, elragadja a vágy.

Északi városok, Düsseldorf a Rajna mellett, ahol egy öreg házban, régi kereskedő patricius családból született. Szép, gondtalan gyermekség volt osztályrésze, biztos, polgári életforma, és mégis mindenkinél inkább volt rákésesítve a reményt és boldogságot vesztett proletársors megértésére és átérésére, úgy, hogy később az alakja körül burjánzó legenda Sonnenscheinnél proletár-osztályhűségről beszél. Annyira egyggyé vált, részvétben annyira azonosult az élet megalázottjaival és megszorítottjaival, hogy munkájának szemlélői később el sem tudták hinni, hogy erre nem proletár multja készíteti és kötelezi. Szerető gondolatban visszaszáll édesatyjához, az egykori huszárhoz, akitől hirtelen lobbanó temperamentumát és szellemi lendületét és anyjához, a méltóságos és komoly materfamiliashoz, kitől lényének szívóságát és biztos eligazodó képességét örökölte. Beati bene natí! Bár a sors bölcsőjébe neki is tett keresztet. Fizikuma a családi szívбай vésses örökségét hordozta.

Újra átélte ilyenkor gondolatban gyermekéveit a régi jezsuita gimnáziumban és a közös sétákat, a káplán nagybácsival a düsseldorfi barok kolostor kertjében. Ott van örökre, kitörölhetetlenül lelkébe olvadva a régi András templom, kis pufók barokk angyalkáival, amelyek félhomályos, misztikus oldalkápolnáiban körülrepdesik Isten kis őrházait, a gyóntatószéket. Korán ébredt benne a kegyelet, a katolikus egyház, az école du respect nagy adománya. Ilyenkor érzi, hogy a messzi olasz világból visszavárja a német városok polgári poézise, egymásba torkolló régi utcái, giblis házai, öreg kapui, bólogató fái, borostyánkoszorúzza oszlopai, mohos omladéakai, melyek mögött a Rajna zúgása hallik és a játszótér felett elhangzó harangszó.

Akkoriban korán írni kezdett, a nyomtatott betű

első édes bódulatán is átesett, milyen boldog akkor, amikor ráébredt, hogy Guttenberg találmánya neki is szolgál. Majd ő lesz szónoka az iskolának búcsútmondó, az életbe tovább ballagó diákoknak, akik közül senki sem akar még filiszter lenni, s akik majd mindannyian azzá válnak. Csak ő nem. Instruktorkodásával szerzett pénzt már előbb is szegény társai között osztotta szét, amint eszméiben is válogatás nélkül részesítette őket. A gondos szülők óvják kis csemetéiket a különönc Sonnenschein „modern és extravagáns tanaitól”. Később is alkalma lesz itt tapasztalni, hogy senki sem próféta hazájában.

Érettségi bizonyítványában már benne állanak a szavak: „theológiai tanulmányokra készül.” Később azonban ő maga bevallja, hogy egy időben színész akart lenni és aztán pappá lett. Minden válaszúton, a hivatás-választásnál különösen, megérezheted halandó a sors süvöltő szelét, mely arcodba vág és azt olyan sokszor más égtáj felé fordítja. „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket . . .” De a Gondviselés, a Kegyelem, amelynek választása egyik leggyötrőbb és egyben legfönségesebb misztérium, amit egyiknek megtagad, s tiltón távolítja el őt a szent Grál köréből, másokat természetes képességeiken keresztül arra hív.

Sonnenschein alaptermészete, faculté maitresse-e: a rétor. S színész vagy pap? — a serdületlen suhanc előtt néha a goethei szó értelmében egybefolyt. Csak azt érezte, hogy szétpukkadna, ha nem beszélhetne és később, években és lélekben gazdagabban, a színes szavakat komolyabb igékre cserélve, az Igé szolgálatába vágyott. Tégy engem mint bélyeget a szivedre és mint pecsétet a karodra, mert erős mint a halál a szeretet. Szent, mint a szent sír, s mint koporsó, kemény, és én ezzel a szeretettel megyek be oltárodhoz Uram, aki megvidámítod ifjúságom.

Sonnenschein a templomban fogja kiélni önközlő, önmagát másoknak átadó, életét mindig valami nagyobbra rátevő lényét, a merészen élés emelkedett életformáját, nagy retorikus alaptermészetét. A templomban akarja,

azaz hogy akarná ezt tenni, mert később látnia kell, hogy a templom sokszor üres, avagy éppen azok hiányoznak belőle, akiknek távolléte legjobban fáj. S ekkor jó pásztorként keresésükre indult. Mert ő is azt akarja keresni, ami elveszett és nem akarja hívni csupán az igazakat, hanem a messzetévedt tékozló fiúkat, akiket sokszor nem is önlelkük vétke, hanem életük vagy atyáik életének végzete, a körülöttük kavargó, sarkai-ból kifordult világ anankéja sodort messze. Az embereket előbb be kell vinni a templomba, hogy a retorikus Sonnenschein hallathassa Krisztus üzenetét, a jó hírt, a XX. század embere számára is adott eu-angéliont. S talán itt érjük tetten, miért lett a retorikus Sonnenschein lélektani szükségyszerűséggel szociális apostol, aki a szenvedő proletár-sors lelki üdvözítésének előfeltétele gyanánt, vagy legalább párhuzamosan vele, a szociális üdvözítést jelöli meg.

S akkor a XIX. és XX. század nagy aposztáziájában: egy egész társadalmi osztály hagyta mindenütt üresen a templomokat. Pedig íme: a német kapitalizmus irtózatoss méretű fejlődése akkor tette *egyetlen* óriási gyárteleppé, munkáslakások, gyárak, kohók és vágányok szörnyű tengerévé a Rajnamentét s alakult már Nagyberlin is, egymásután falva fel elővárosait s gyér katolikus templomai üresen és hidegen álltak — s aszfaltja szennyesen és sóhajtozva várt eljövendő Apostolára.

AZ OLASZ KATOLICIZMUS TÁVLATAI

De még most az előkészületnek idejét éljük, a szent türelmetlenségét. S nemsokára a *frate rossok* gyalogszerrel áthaladva a Campagnán, újra Rómában vannak, az egyetemen, hol hősünket egyszercsak a magas szószékszerű katedrán állva látjuk. Ott áll skolasztikájában, az ünnepélyes dispután és hallgatja figyelő szemmel az objiciens gyilkosan éles, tömör, latin szillogizmusokba szorított ellenvetését. Körülötte a zsúfolt nagy

auditóriumban, a Sala grandeban a világ legtarkább-színű hallgatósága. Fekete, piros, barna, kék reverendák és a spectrum minden színét kimerítő cingulus-árnyalatok. Előtte az egyetem szikár, éber tekintetű, aszkéta arcú professzorai. Nem egy közülük olyan, mint maga a megelevenedett Szpekuláció. Olyankor a szívbeli alázat — óh mert a pozitivista tudomány adattengerével felfuvalkodottá tehet, a spekuláció erőfeszítéseivel az ész alázatára nevel — helyet enged a szigorú logikai könyörtelenségnek és Sonnenschein védi téziseit az univerzálíákról, a nominalizmus, konceptualizmus, realizmus exaggerátusról, az analógia entis csodálatos és hatalmas következményű gondolat-építményéről. Ő a deffendens és egyik szorongatója — mily különös véletlen — Pacelli, a Collégium Capranicense tagja, a későbbi berlini nuncius, majd pápai államtitkár, a Vatikán világpolitikájának legfőbb intézője, egyébként diplomáciai művészete mellett az *Il Paravento* című cikk felülmúlhatatlan szociális érzésű írója.

A kiváló disputátor a későbbi időkben még sem szakad meg az elméleti theológia studiumában. Inkább, feketeszínű reverendát öltve, a várost járja, vagy még tiltott időben is kedves szociális folyóirataiba temetkezik. Minden ilyesmi és mindenki, akinek e téren hírneve van, érdekli. Nem volt ez a „kötelességmulasztás”, amely a modern ember problémáival való érintkezést kereste mindenáron, a belső organizmus ösztönös előkészülete, öntudatlan koncentrálódása annál a Sonnenscheinnél, akinek különben minősítésébe rektora a „fervens ad laborandum”, „tüzes munkakészségű” szavakat írta?

Sonnenschein különösen szívesen kereste a kapcsolatot az olasz irodalommal és általában a szellemi élettel; a néplélekhez is vonzódott. Később hosszú évek multán Berlinben az olasz kolónia lelkipásztora is volt. Már 1897-ben megismerkedett Toniolo professzorral, aki akkor bontotta ki a keresztény demokrácia programját és rendszeresen látogatta annak esti konferenciáit Rómában. Sonnenschein maga a következő

vonásokkal rajzolja meg Toniolo szellemi arcélét: „A kilencvenes évek nagyszerű tavaszilendülete az olasz katolicizmusban, dinamikus elemében a modern Itália egyik legérdekesebb alakjának működésére vezethető vissza, Toniolo Józsefére, a keresztény demokrácia teoretikusára, a pisai egyetem nemzetgazdasági professzorának romantikus iskolájára. Toniolo történetfilozófus — Görres prófétikus módján, — akiben a keresztény köztársasági nagy olasz középkor újra életre ébred; rendszeralakító, zárt és absztrakt tulajdonságaiban Marxra emlékeztetve dolgozza ki egységes elméletté a katolikus szociális gondolatokat. Sajátságos férfiú, Mazzini fanatikus lendületével, Ferri ékesszólásával — Németországban Bebelre emlékeztetne — látnok és tanító egyszerre, a kor világképét skolasztikus nagy vonásokban egybefogva és egyben lezárva. A pápa politikai primátusáról álmodozik, a középkori welfi gondolatkörtől ihletve és egy egyetemes, minden tudományos eredményt magában foglaló új katolikus Summát szeretne megvalósítani. Nem ismerek de Maistre és Montalambert óta egyetlen író sem, aki a katolicizmus világtörténeti nagyságát, olyan mélységes hittel és érzéssel képviselné, mint ő, a katolikus világfőlényesség legkiválóbb apologétája. A kilencvenes évek eleje óta, amióta a Görres- és Leótársaságok mintájára Societa scientifica-ját megorgánizálta és az első szociális jellegű katolikus diák kongresszust megtartotta, amióta klasszikus röpiratát, amely fölépítésében és elméleti következetességében igazi skolasztikus opusculum, a keresztény demokráciáról megírta, majdnem valamennyi olasz városban tartott előadás-ciklust. Ebben, az újjáéledő katolicizmustól ihletett szellemi, szociális kereszties hadjáratban éppen úgy, mint tudományos munkájában, a nagyszerű mult tradícióihoz való visszatérést és éppen ezáltal annak szinte forradalmi lendületét hirdette. Ebben, személyének teljes, szinte martiri önátadásában van főjelentősége az olasz katolicizmus megreformálása, újjáteremtése körül. Emellett különösen fontos közvetítő munkája az ország fiatal, sokszor lázasnak tetsző, de mindig nemes hevületű

erői és a Curia gyanakvó tartózkodása között. Toniolo a modern radikális Itáliát, annak vágyait és aspirációit, skolasztikus, egyházhű nyelvre fordította." (Az utolsó évtizedből 14 és köv. 1.)

ROMOLO MURRI

Még nagyobb hatással, mint Toniolo, volt Sonnenscheinre Romolo Murri, aki egész életre elhatározó befolyású elményt jelentett számára. Sonnenschein 1898-ban ismerkedett meg Murrival, aki akkor a katolikus diákok vezetője és a Cultura sociale kiadója volt. Sonnenschein ebbe egy tanulmányt is írt a keresztény szakszervezetekről. Ketteler püspök példája lebegett szeme előtt, amikor paritásos, tehát vallásfölötti szakszervezeteket követelt, amint nagy honfitársa is egykor állami kényszerszakszervezetek munkavédelmét sürgette. Ez a cikk már akkoriban is élénk ellentmondást keltett és részben erre vezethetők vissza azok a támadások, amelyeket később Benigni, Murri egykori barátja, Sonnenschein mint modernista ellen és München-Gladbach „modernisztikus” szelleme ellen intézett.

A szociális katolicizmust sokan hajlandók voltak pendantjául, párhuzamos jelenségéül felfogni és tekinteni annak, ami intellektuális téren a modernizmus volt, az a modernizmus amelyet X. Pius Pascendi Domini enciklikájában és Lamentabili sane című bullájában ítélt el és, amelyről olasz részében, Fogazzaro indexre tett II. Santoja — a szerző az indexretételre tiszteletteljes silenciummal válaszolt — rajzolt eleven képet. A modernizmus — hatalmas tévedései mellett, — mint minden herezis, nem egy szükséges igazság mértéktelen túlhajtása vagy torz formája. Murritól származnak e sorok: „Oly vallást, amelyet mi már nem élhetünk, más múlt időkre és lelki formákra való jelentősége miatt nem értékelhetünk. Az isteni eredetű vallásnak nem számunkra idegen történeti viszonyoknak kell megfelelni, hanem sokkal inkább ama morális és szociális követel-

ményeknek és vágyaknak, amelyek a mi lelkiismeretünket átjárják és benne az örök, isteni iránti szomjúságot élesztik és ébren tartják." A korai, szerföltött kritikus, valamint a későbbi, a tett apologetikáját követő Sonnenscheinnek lelki tartalmát, szellemi gesztusait csak akkor érthetjük meg igazán, ha őt Murri iskolájában vesszük szemügyre, ha ismerjük azt a gondolkört, amelyet Murritól kapott. Ebből, nála Murri minden későbbi eltévelyedése dacára, nem az egyházas szellemet nélkülöző forradalmiság, hanem keresztény megújhódás és reformakarat csirázott elő.

Az első nemzetközi katolikus diákkongresszuson ismerkedett meg Sonnenschein a keresztény demokrácia egy másik vezetőjével és organizálójával, a popolarik későbbi vezérével, a siciliai Don Sturzoval. Később is többször találkozott vele, még száműzetése idején is, amikor Londonból, ahol az egykori pártvezér sanyarúságos óra-adással keresi kenyerét, Bonnba jöve, a kiváló történésznel, Demfnél időzött.

Sonnenscheint mélyen megragadta Romolo Murriék és Don Sturzoék mozgalma, amely valóban belső kényszerűségből, materialista tantermek padjai között és liberális professzorok szemináriumából, azok elleni gyógyító reakcióként támadt. A lelkek tavaszi vihara, a pseudo-konzervatív szemlélettel való erőteljes szembezállás és az eszmékért való bátor kiállás jellemzik ezt a mozgalmat. Nagy szükség volt rá, mert a katolikus és a modern világ között már amúgy is mély rianás tátongott, tudományos és szociális téren egyaránt. A forradalmi lendület délszaki heve, érzelem-viharai és gyűlölet-áramai, radikalizmusa és folytonos tervkovácsolása alatt mély kereszténység, szociális küldetés élt, küzdelem az örökségbe kapott hit és a mélyen átélt, modern kultúra egyeztetéséért. Amióta Lamnenais Avenirjét megírta, nem látott a katolikus Európa hasonló renesszánszot.

Mindennek igazi lelke Romolo Murri volt. Murri ama fajta emberekből való volt, akik végül is utat törnek. Kérdéseket tevő, problémákat ébresztő, szociális

lelkiismeretet felrázó egyéniség. A legkiválóbb kritikai író, bámulatosan ruganyos szellem, aki egyforma biztonsággal igazodott el politikai, szociális és vallási kérdésekben. Mint politikus, a katolikus Olaszországot el akarta oldani a jobboldali pártoktól, a föltörekvő és szabadság mozgalmát vivó proletariátus mellé állva, ha kell, politikai és szociális téren szövetségben a már szocializmusba aposztatált tömegekkel. De Murri, a pap, egyszersmind modern misztikus is volt, aki csodálatosan szép lapokat írt a pap apostoli feladatairól, a lelki élet bensőségéről, ezekben a gondolatokban egész Rosminiig visszatálva. Töretlenül és rettenthetetlenül harcolt, minden karrier híján, sőt azt visszautasítva, kis fehérre meszelt szobájában, a római Via degli Schiavonin és későbbi tévedése sincs híjával a Lamennais bukására emlékeztető személyes tragikumnak.

SZOCIÁLIS BEÁLLÍTOTTSÁGÚ KATOLICIZMUS

Sonnenschein e gondolatkörrel való megismerkedése kapcsán behatóan tanulmányozta az olasz gazdasági és társadalmi viszonyokat is. E mozgalmáról írt, későbbi röpiratán átvonul egy pesszimisztikus alaphang, amely abból a rezignációból ered, hogy az olasz katolikusoknak aligha lesz meg a szükséges erejük a kellő történeti és politikai időpontot megragadni. Ha ez akkor megtörtént volna, az esedékes nagy szociális átalakulás később sokkal inkább a tiszta katolikum szellemében következett volna be, mint ez a fascizmusban történt.

De az olasz katolicizmusnak tisztán szociális szempontból is óriási feladatai voltak. Olaszország népének óriási többsége proletár sorsban tengődött, részben a kispolgárság is osztozott a negyedik rend nélkülözéseiben, a középosztály pedig a társadalomnak igen gyöngé és vékony sávját jelentette. Az akkori Olaszország alapproblémája volt a latifundiumok felosztásának kérdése, mert csak így volt egyáltalán elgondolható óriási népretegek megélhetésének biztosítása. Ért-

hető tehát, hogy ebben az időben, reform-konzervatív oldalról semmiféle kísérlet nem tétetvén, a szociális haladás gondolata egészen balra tolódott, és Itália földje a „baloldaliak földjévé vált”. Pedig Sonnenschein elgondolása szerint éppen a katolicizmusnak lett volna kötelessége Olaszországban a legégetőbb problémák megoldására kísérletet tenni, kulturális és szociális szempontból egyaránt és mint ő mondja, az olasz katolicizmus politikai és társadalmi vetületének D'Annunzioval együtt el kellett volna mondani a maradi, retrograd jobboldalról erőteljes lépéssel a parlamenti haladó pártok élére ugorva: „Io vado verso la vita.” „Én az élet felé megyek.”

Mindenképen fájdalmas, hogy Romolo Murri, aki ezeket a társadalmi és politikai exigenciákat világosan megpillantotta és aki még ebben az időben az Egyház és a katolikus politika rettenthetetlen harcosa volt, később tüzes temperamentuma és haladási tempójának lázas irama folytán egyházának holt tagjává lőn. Ami azonban Murri egyéniségében lélektanilag a leglényegesebb és Sonnenschein számára a legtermékenyebb volt, az hősünk egyéniségében továbbra is éreztette hatását: a vallásos meggyőződés gyökerén szárbaszökkenő szociális érzés és politikai akarat, az egyház nem direkt, hanem indirekt inspirációja és vezetése társadalmi és politikai téren is. Murri gyakran erősen kritikai és szenvedélyesen reformer hangja ötvöződött Sonnenscheinben töretlen katolikumával a modern szociális paptípus megelevenítőjévé.

A későbbi Romolo Murritól sem tagadta meg Sonnenschein sohasem a megtévedett testvérnek mindig kijáró szeretetet és az erős férfiarcon mindannyiszor a bensőséges fájdalom és megindulás látható jelei verődtek ki, valahányszor a beszéd az egyháztól eltávolodott ifjúkori mesterére fordult.

Sonnenscheinnek szociális gondolatköre magányos meditációinak, a problémákkal való őszinte, nyílt és becsületes szembenézésének, de egyszersmind az akcióra kergető, tetteüző férfienergiájának első próbatétele a

római tartózkodásának utolsó-előtti évében lezajlott nemzetközi diákkongresszus volt, amelynek szellemi és anyagi megrendezése hősünk munkájának mondható. A kongresszusra az 1900-ik Szentév adott alkalmat, amikor is maga Sonnenschein elmondta első nyilvános nagy szociális beszédét a római Sant'Apollinarében. Fölzengett benne rendkívüli és akkor már megcsodált ékesszólása, a későbbi szociális apostol ígehirdetésének minden instrumentuma és már ekkor felébredt benne a lelki értelemben vett szociális forradalmasítás szándéka éppen az arra legfogékonyabb egyetemi diákság körében. Megzendült ebben a beszédben már első hangjával Sonnenschein nagy lelki és szellemi készültségének minden húrja. Ő maga azonban egyszerű és közvetlen maradt.

1901. augusztus 6-án hagyta el Rómát a filozófia és theológia fiatal doktoraként és ami annál sokkal többet jelent, Krisztus szíve szerinti igazi szociális lelkületű pap, alkotni, haladni vágyó buzgalmával. Első miséjének emlékképein oly mindent megmondóan e szavak állottak: Evangelisare pauperibus misit me, azért küldött engem az Úr, hogy szegényeinek az evangéliumot hirdessem. A szegényeknek, az élet kitagadottjainak, megsebzett szívű nyomorultjainak, megalázottjai és megszomorítottjainak, akik egy áldozatos heroikus lélek munkája nyomán el fognak jönni, hogy szívüknek minden könnyét Jézusnak lábainál elsíriák és akik — mily csodálatos energiereservoirra és életalakító erővé lehet egy emberi lélek! — végeláthatatlan sorokban fel fognak sorakozni, ama csodálatos leányzó körül, kiről Krisztus magányos éjszakáin álmodott, s akivel magát a keresztfán vére hullásával szeplőtelen jegyesként eljegyezte: Krisztus egyháza védelmére, akitől egyszersmind emberi jogaik védelmét, örök időtlen tanítása, a depositum fidei mellett az emberhez méltó élet, az istenszolgálat lehetőségének e földön való megteremtését várják.

MÜNCHEN—GLADBACH

A fiatal áldozó-papot római előjárói különös figyelmébe ajánlották püspökének, a kölni érseknek és ajánlásukban az újdonsült aacheni káplánnal szemben való üdvös szigor alkalmazásáról szóltak. Valóban az aacheni hívők új lelkipásztora nem volt a szabályok és a szokvány embere, életformája szétörte a bevált kereteket és az új bort új tömlőkbe kívánta lefejtetni. Bizonyos értelemben lelki reakción is átesik ezidőtájt Sonnenschein. Ugyanolyan lelki válságon, amely a Soliloquia tanúsága szerint a mi fiatal Prohászkankat is átjárta, amikor a római évek után hirtelen teljesen változott miliőbe, változott viszonyok közé, új emberek közé, új szellemi éghajlat alá került. Nem hallgathatjuk soká büntetlenül a magas hegyek zenéjét és önszívünk dobogását, mert emberek közé kell jönnünk, emberek közé, ahol ideáljaink megsápadásával kell megvásárolnunk ember- és életismeretünket. Hogyan lehetne egyszerre minden vajúdás nélkül megtalálni azt az egyedül helyes megoldást, amelyikről „a világban, de nem a világból” szóló Krisztus-i szó beszél? Nem csoda tehát, ha Sonnenscheint környezete kezdetben fantasztának tartotta, hiszen ő valósággal tüzesőt árasztott az emberekre és, hogy csak egy példát említsünk az idealistának a gyakorlati élettel való ütközésére, idézzük azt a beszédét, melyet kölni káplán korában, a centrummal való első érintkezése idején tartott, amelyben a napi politika kapcsán Platon Államáról, Agoston Civitas Dei-jéről, Szent Tamás és Görres állameszméjéről esik szó és amelyért hamarosan dorgatóriumot is kapott püspökétől, különösen, mert beszéde idején a szombati gyóntatást is elmu-

lasztotta. Sonnenschein ideálpolitikus volt és egészen soha sem tudta megtanulni, hogy a politika, miként a gyakorlati élet is sokszor, fájdalmas kompromisszum, az exigenciák művészete, nem tűr meg csak forgalomképes igazságokat, olyan igazságokat, amelyek nemes fémjéhez, hogy használhatóságuk egyáltalán biztosítva legyen, jócskán kell nemtelen fémet vernünk.

Újabb áthelyezése után, Sonnenschein Elberfeldben is a nyárspolgárok enfant terrible-je volt, még olyan nyárspolgárok is, akik magukon reverendát hordanak. Jótékonyágában nem ismert határt, sem önmagával, sem másokkal szemben, különösen vonzódott a szegényekhez, az élet hajótöröttjeihez, a társadalomból kihullottakhoz, a problematikus emberekhez. Egyéni életrendjében nem volt nyoma még a polgári beosztásnak sem, éjjel és nappal számára egybeolvadtak és így teljesen igazolta azt a megállapítást, hogy kicsiny a rendes dolgokban, de nagy a rendkívüliekben.

Sonnenscheinnek másik, nem kevésbé jelentős problémája volt az a fejlődés, amellyel a római Kollégium világából visszatalált a német talajra. A mi Prohászkanál is érezzük ennek az ívelésnek a lassú, bizonyos fokig évtizedeken át tartó folyamatát, a római kispap nemes, éteri módon szublimált nemzetföldrőliségétől egész a hungarizmus apostolának könnyes és lángoló profeciájáig. Sonnenscheinnek kevésbé volt nehéz visszatalálni az elmélet és lelki élet magányából a hazai élet sokszor fájó realizmusához. Ebben segítségére volt első munka-köre is, amelyet a Rajnavidék városai-ban betöltött. Ez időben lelkét, az azt betöltő vallás és a szociális valóság kiegyenlítésének, szintézisének műve foglalkoztatta. A gyakorlat számára egyelőre keserű gyümölcsöket termett, mert egy sztrájk eset következtében, ahol Sonnenschein erélyesen olasz lelki gyermekei oldalára állott, a kardinális őt 1906. augusztus 9-én további intézkedésig szabadságot és tudatta vele, hogy nem tudja többé őt a pasztorációban használni.

A magányos káplánszoba eddig is nagyrakelendő dolgok szellemi arzenálja volt és most Sonnenscheinünk-

nek még több ideje maradt életének alapproblémáikán eltűnődni. A magányos elmélkedő előtt eddig sem szorult bizonyításra az, hogy milyen hamis és igaztalan azoknak ellenvetése, akik szerint a kegyelem tanán nyugvó kereszténység lényeg- és életszerinti ellentéte minden igazi szociális törekvésnek. Mert ha igaz is az, hogy a kereszténység az emberbestia érdekharcába inkább lelki eszközökkel, szellemi ráhatással áll bele, bizonyos, hogy tisztán felfogott, helyesen értelmezett lényege szerint soha meg nem akadályozhatja azoknak törekvését, akik „korunk rabszolgaságában” a dolgozó tömegek jogaiért, a munkás méltó béréért és jobb jövőjéért küzdenek. Még ha azok olyan eszközökhöz nyúlának is, amelyek önző uraik, az osztályharcot már anyagi birtokállományuk status quo-jával, egyszerű fönntartásával folytatók ellen kikerülhetetlenül szükségesek. Sonnenschein tűnődő lelke előtt ilyenkor kirajzolódott a kereszténység, a katolicizmus szociális arca a múltban, nagyszerű benső ereje, amelyel időről időre, újból és újból fel tudta magából gerjeszteni azokat a szükséges hatóenergiákat, amelyek, ilyen formában, egyedül csak belőle teremhetnek.

Megjelent előtte isteni Mesterének alakja, amint a Genezáreti tó ezüstös levelű olajfái árnyékában, a tó kék vizén ringó csónakából Galilea szegényeinek Isten országát hirdeti. A Lukács-evangélium Krisztusa, aki szerint könnyebb a tévének átbújni a tű fokán, mint egy gazdagnak bejutni a mennyeknek országába. Aki csodálatos paraboláinak egyikét a szegény Lázárról és a Dúsgazdagról mondotta, aki Hegyibeszédében, ebben a legcsodálatosabb beszédben, amely valaha a Terra bolygón elhangzott, jajt kiáltott a farizeusokra és a gazdagokra és egy jobb, igazabb világ boldogságát és vigasztalását azoknak ígérte, akik most éheznek és szomjúhoznak. Ha Krisztus újra e földre jönne, nincs kétség benne, hogy azok oldalára állna, akik dolgoznak és nélkülöznek, mondja egy helyen Harnack *Wesen des Christentum-jában* és Harnack e szavát mi is álljuk az utolsó

betüig. Az Isten-ember bizonyára nem volt csupán szociális reformer, de tana és morálisa az égbekiáltó vétkek közé sorozza a munka jogos bérének letartását.

Fölrévültek Sonnenschein multba visszatekintő pillantása előtt az Apostolok cselekedetei és az őskeresztény egyház igéző szociális tanítása és valósága. Lőrinc, az ősegyház diakonusa, a tüzes rostélyon megégetett hős, akinek a halál perceiben mondott csodálatos szavaihoz: Az én éjszakámban nincsen sötétség és minden fényárban úszik, foghatók talán csak azok, amelyekkel az egyház kincseit számonkérő poroszlók előtt büszkén mutathatott szegényeire: Ime ezek az én kincseim, itt vannak az egyház kincsei! Oh ha vissza lehetne idézni ennek a kornak heroikus lendületét!

Vagy később, Ambrus, Ágoston és az ő hősies szembenállásuk az elomló római kapitalizmus dermedt magántulajdon tanával és rabszolgatartó rendszerével. A keresztény dinamikus magántulajdon fogalma, amely éppen ennek jól felfogott érdekében tiltakozik olyan arányú földuzzasztása ellen, amely már sérti, meggyalázza, sőt lehetetlenné teszi az emberi életet, már ekkor megszületett. Oh, valóban nem a keresztény etika az, amelyben hiány vagy hiba találtatnék, sokkal inkább az a rianás, amely annyi szomorú emberi lélekben a teóriát és gyakorlatot elválasztja. Ezért akarta már a clugni reform, melynek szintén megvolt a maga szociális gyökérzete, a maga idejében az ellentétet megszüntetni, élén nagyszerű vezérével, az egész mozgalmat alakjában szimbolizáló, paraszti származású VII. Gergelyvel. Dilexi veritatem, odi iniquitatem, propterea morior in exilio. Ezekben a szavakban már ekkor megcsendül a heroikus akarat és az erre az akaratra e siralom völgyében mindig leselkedő tragikum.

S azután Assisi Ferenc igézetes alakja, akinek mozgalma Umbria hegyei közül elindulva új tavaszhoz vezette az emberiséget. Az albigensi és waldensi eretnokség, a középkor vallásos légkörében szükségképen

dogmatikus tévedés formájában jelentkező szociális mozgalmak túlzásai és a helytelenül értelmezett, merev konzervativizmus között ő találta és mutatta meg a biztosabban égbe vezető utat e földön és kordájával megkötötte a XIII. század forradalomba guruló szekerekét. Csodálatos mozgalom volt ez, talán a legvarázslatosabb, amióta a kereszténység Galilea hegyei közül kilépett. A Poverello, Krisztus szegénykéje, aki megülte misztikus nászát a Szegénység Úrnőjével a megvetett, nyomorúságos szegénységből új nemességet teremtett, a régit, a származás és vagyon értékét és előjogait nem lázadó erőszakkal, hanem gyökerében, a lélek mélyén elértéktelenítve és erkölcsileg legyőzve. Oh, ha még egyszer visszatérne a lélek gyermeki egyszerűségének és hősi fenségének ez a csodálatos mozgalma s a hitben beteg korunk változott alakban bár, meg tudná ismételni azt, amiről a trecentonak nem csupán vallási, hanem irodalmi, képzőművészeti, szociális, gazdasági élete egyaránt beszél. Mert egy nagy mozgalom belső életképességének biztos jele, hogy végigrezeg az emberi életnek minden területén és megnyilatkozásán, egy irányban megváltoztatva a dolgok lelkét, szükségképpen megreformálja más irányokban is azokat. A kezdődő olasz irodalom a Fiorettitől Giacomone da Todin át egész Dantéig mindenhol érezteti a ferences lélek fuvalmát, s a képzőművészetben a festők ecsetjével ugyanez a szellem teremti meg a Giotto, Cimabue, Fra Angelico, a primitív keresztény renesszánsz fölülmúlhatatlan szépségét.

És később, amikor a keresztény filozófia és theologia megtalálja hatalmas rendszerezőjét, a Doctor Angelicust, s benne egyszersmind azt is, aki napjaink számára is örökké érvényes fogalmazású sorokat ír a szociális igazságosságról, a bonum communeről, a magántulajdonról. Az elkövetkező napok minden szükséges szociális akarata hatalmas igazolásra talál ebben, az aquinói bölcs késő napoktól is megcsodált, pedig szinte már feledett tanításában. De fölrévíült előtte Firenze Istentől küldött prófétája, Fra Girolamo Savo-

narola is, akiben a lélek bátorsága párosult annak exaltációjával, aki bizonyos értelemben visszajára forradalmár, de aki még tévedésében is nagyobb és csodálatraméltóbb, mint ellenfelei jogosságuk látszatában.

Ezt a lelket látta meg a francia forradalom tévedéseiből kiábrándult, de azért semmiképpen sem a régi, megrokkant, pusztulásra érett társadalmi és gazdasági rendet restaurálni akaró német romantikusok: Adam Müller, Novalis, Schlegel írásaiban s végül felmagasodva a mainzi dóm szószékén Kettelerben, akinek volt bátorsága, még mielőtt püspök lett volna, Lassalle idézni szószéken, amikor úgy látta, hogy a szociális igazság e lávázó lelkű néptribun szavaiban csendül meg. Megrázó szavakkal jelöli meg a magántulajdon szociális kötelességeit és a „Munkáskérdés és a kereszténység” című művében, melyet az akkori önző hatalmasok minden szocialista agitációnál veszélyesebbnek ítélték, elvégezte az előkészítés úttörő munkáját XIII. Leó pápa Rerum Novarumának ékes ércszavaihoz.

A magányos elmélkedő előtt, akinek lelkében mindezek az irányok és egyéniségek fölkiérettettek, világossá lett, hogy talán igazabban képviseli az örök Róma szellemét, mely a tradíció folytonossága és a hittartalom örökkévalósága mellett maga a folytonos megújulás és belső reformszellem, ő a magányos, pasztorációból kizárt fiatal pap, mint hivatalra, vagy társadalmi tekintélyre támaszkodó ellenfelei. Az első mondat számára nem a vagyok, hanem a szentek egységének dogmáját természetes értelemre fordító szolidáris vagyunk volt.

Már ekkor hitte, hogy nem szabad a katolicizmust társadalmilag és politikailag sem az elmúlóhoz, az ideigleneshez, a megreccsent kapitalista, vagy éppen korunkra késett feudális rudimentumokhoz kötni, hogy mint egykor az elhanyagolt ókor alkonyán a rabszolgaság rendszerével szembeállt, úgy ma is megvan ez a kötelezettsége. Hiszen minden kornak megvan a maga

rabszolgasága és minden időben a jobbaknak új jobbágy-felszabadítást kell végrehajtani. Csak ma az egykori rabszolgaságot proletariátusnak hívják, ezt a reményvesztett, az élet minden javából kitagadott, a társadalmi emelkedésnek még lehetősége elől is elzárt, szociális tekintetben e földi életben a fizikai lét minden gyötrelmének és szennyének elszenvedésére kárhoztatott massa damnatát, amelynek megoldatlan problémája olyan süvöltő erővel zúg a füleinkben az emberi nyomorúság danse macabre-jában és amelyről olyan megrázó képet fog festeni a Rerum novarum negyvenedik évfordulóján egy másik pápai enciklika. De egyidejűleg látta annak a folyamatnak jelentőségét is, amely az evangélium és az egyház megértő szavával és mélységes részvételtől áthatott attitűdjével hajol le a széles néprétegek bajaihoz, egyebek között például a katolizáló angol Oxford-mozgalmét, amely vallásos inspirációból indulva, olyan csodálatos szintézisre hozta a szociális gondolatot a szép kultuszával. Mert a maga részéről is hamarosan ráébredt arra, hogy ha a véges halandót a Végtelenhez közelhozó vallás földi és földöntúli szépséggel ajándékozta meg, akkor ehhez valóban emberek és nem félállati sorban sinylődő páriák kellenek. Érezte Franciaország, a gót dómok és skolasztikus Summák földje felől a megújuló katolikus irodalom fuvalmát, mely egy igazabb, szociális tekintetben is igazságosabb világ útját töri, egy mélyebb valóságot jelez és fejez ki egyszersmind. S végül ott volt önmaga körül, csak a szobájából kellett kilépnie, a német Rajnavidék nagyszerű szociális lendülete, amely a szekularizáció és szeparáció Golgotáját megjárta francia katolicizmus mellett talán a legmélyebben van átjárva a katolikum szociális inspirációjától. És talán az egyetlen, igazi gát lehet majd egy későbbi, az európai kultúrán netalán átzúgó idegen vésszel szemben.

A pasztorációs munkában használhatatlan fiatal káplán akkor már egészen benne élt kora szellemi mozgalmaiban. Elkapta egy pillanatra azokkal a hiá-

nyokkal szemben, amit maga körül látott, a magát integralizmusnak nevező irány merevségével és engesztelhetetlenségével szemben, a végleteket végtelennel gyógyítani akaró, az egyik polaritást a másikkal egyensúlyozó temperamentum ifjonti szilajsága. De a tulajdonképeni modernizmustól mindig ment maradt. Mestereitől, a jezsuitáktól tanult kemény fegyelmezettséggel tartott ki a katolikus dogmatika teljessége mellett és minden forradalmi lendülete ellenére, az igazi, támasz helyett teherré nem vált tekintély és tradíció föltétlen tisztelete mellett.

Ebbe az időbe esik első nagyobb irodalmi kísérlete: „Az olasz katolicizmus utolsó évtizedéből” című röpirata, amely már mint a toll fölényes művészet mutatja be. Ez a röpirat jellemzi stílusát, politikai és szociális nézeteit. Az elkövetkező években tulajdonképen ennek gondolatcsirái fognak tovább fejlődni, csak talán a kritikai rész lázas és lázadó hangja enyhül majd kissé. Ez a röpirat a maga idejében egy egész generáció életében és szellemi fejlődésében jelentős tényezővé vált, teremtő erővé, energiaforrássá a katolikus Németország számára.

A MEGTALÁLT ÉLETFORMA:

TÖMEGEK PATKÁNYBŰVÖLŐJE

Nemsokára azután Sonnenschein új gyakorlati munkaterületet is talált. Az egész német katolikus politikai élet társadalmi alzatának, a rajnai népszövetségnek vezetői hívták meg munkájukhoz. Ennek a nagyszabású, messzebbnéző, friss, lendületes mozgalomnak, amelynek a mi népszövetségünk csak halvány másolata, vezetői a helyes katolikus pedagógiai elvet vallották, mely a füstölgő mécses nem oltja ki és a gyöngé nádat nem törli össze. Ez a széles latitudú, nagylelkű katolikus pedagógia meg is termette jó gyümölcsseit.

München-Gladbachnak, ahova most Sonnenschein került, két városarca van. Két világ ölelkezett ott a kövek-

ben, miként új fiának, új lakójának lelkében is. A régi az öreg apátsággal, ősi templomaival, tornyaival, megbarnult lépcsőivel, amelyek úgy futnak fel a domboldalakon, mintha az ég felé törnének, öreg városfalaival, bástyáival, piros tetőivel, a régi keresztény kultúrájú és lelkű München-Gladbach. S emellett a világ mellett, amelyben megállt az idő és a mulandóság állandóságra cserélődött, ott terül el a másik, a hangyaboly-szerű, múlt-talan, tradícióatlan, üzemszagú gyárváros. És mégis mind a kettő egyaránt katolikus tud lenni, megvalósítva az *ora et labora* szintézisét.

Sonnenschein népszövetségi munkája két területen mozgott, az egyik általános szociálpolitikai természetű volt, a másik diákszociális tevékenység. Igazában soha sem vált München-Gladbach ama kifejező szellemévé, amivé ezt az irányt élesen támadók föltüntetni akarták, bizonyos értelemben mindig vendég maradt, menten ennek a szervezetnek rendkívül szabályos, óraműszerkezetű pontosságától és pedantériájától.

Már akkor sokkal inkább Berlinbe vágyódott, a főváros lázas tempója mágneses erővel hat idegrendszerére és már ezidőben az aszfalt válik szociális tevékenységének termő talajává. Ebben az időben a bensejében égő nyugtalanság és az önmagával és a körülötte lévőkkel való elégedetlenség egészen nagy arányokat ölt. Kiverődik nemcsak életstílusára, hanem néha szinte mértékletlenül kritikai nézeteiben is, mintha a katolikus kultúra és a katolikum szociális lendülete mellett teljesen elvesztené az elme pallérozatlanságával nagyon jól megférő egyszerű áhitat, a naiv hit üde bája iránti minden fogékonyságát. Mint egy néptribün hallatja. Valósággal néptribüni attitűddel hallatja, gyűlésről-gyűlésre rohanva rendkívüli szellemességű és maró iróniájú ékesszólásának bűvös muzsikáját. Az egyes gyűléseken a vezetők valósággal meg vannak ijedve készületlenségén, amikor ő megjelenik és ezzel a kérdéssel fordul az elnöklőhöz: Milyen gyűlés ez és mi a témám? De azután előadását megkezdve olyan beszé-

det tart, amelyről a jelenlevők álmélkodva vallják, hogy soha még így embert beszélni nem hallottak.

Ez a roppant retorikus képesség teszi őt azután szó szoros értelmében a tömegek patkánybűvölőjévé: ő a Volkssverein nagy emberfogója; az ő hatalmas elekvenciája szerez új és új tömegeket a rajnai nagy katolikus szervezetnek és hozza mozgásba szervezeteiket. Ez már a megtalált életforma: tömegek számára átélni az elveket és beléjük transzformálni önmagát.

Ez a tehetség és munkaenergia a maga szabálytalan formájában is természetesen élére lendült annak az egész német katolicizmust lázasan átjáró küzdelemnek, amely ezidőtájt a Berlin-Trieri és a München-Gladbacheri szociális irányok között folytak. A harc, a szakszervezeti kérdés és a centrum karaktere körül keletkezve, példátlan hevességgel és szokatlan gyűlölködéssel folyt. Emberek között lélektanilag érthető a küzdelmeknek ilyen formája is, de a katolikus táborban mégis kétszeresen fájdalmas. Különösen akkor, ha épen a katolicizmusból faragnak az ellenfelek bunkót egymás ellen, amellyel az ütés a másíknak annál jobban fáj, minél inkább hite az. Vagy ha az egyik a másíkról kétszeresen, százszorosan fájdalmasan érzi, hogy éppen az ő eszméit, amelyek megvalósításában az egyetlen lehetséges utat látta, szennyezi el apró ügyes kis Tartuffe-ként, stréberi módon, csak érvényesülési póznak és trambulinnak tartva azt, ami önelkünknek szent, mert az alkotásra egyedül lendítő lelki egység és régi belső kapcsolatok kényszerítő ereje. Persze, mint ilyen alkalomkor soha sem, most sem hiányzott a herezis-vád. Ha nem lehet kikezdeni az ellenfélt — gondolkoznak ilyenkor — szociális vonatkozásban, akkor el kell intézni katolicitása kétségbevonásával és ha gyöngének bizonyulna, kirágalmazni, kaján kárörömmel aposztatává taszítani.

Az ember ilyenkor úgy győzi meg ellenfelét, hogy nem teszi magát hozzá hasonlóvá és, hogy lelke mélyén alázatos hittel mondja: Testvér engedd meg, hogy én is katolikus maradhassak; ha megengeded, úgy veled

leszek az, ha nem, én mégis katolikus maradok. Sonnenschein mindig tudta és érezte ezt, ha néha a harc hevében és temperamentuma növekvő lázában lelke mélyére is rejtette és kifelé inkább a harcost mutatta, aki vissza-
üt, ha ütnek és aki szíven hordja az Írás szavát: Curam habeas de bono nomine.

Ami a harc lényegét illeti, arra vonatkozólag elég legyen megemlítenünk, hogy a régi és új fölfogás páratlan hevességű ütközése volt, az egyetemes katolikus kulturális életformák illetőleg éppenúgy, mint szociális vonatkozásban. Azoknak véleménye, akik a népet politika és társadalmi viszonylatban is folytonos gyámolra szorítva szeretik tartani, ütközött azokkal szemben, akik, bár jól tudják, hogy a tömeg öntudatosná nevelése páratlanul nehéz feladat és társadalmi felemelkedése hosszas lelki pallérozódást és kulturális munkát igényel, erről le nem mondanak. A Berlińi-Trieri irány ezenfelül a keresztény szakszervezeteket és velük a centrumot felekezeti közötti jellege miatt túlságosan baloldalinak, a szocializmussal inficiáltnak hirdette és például a sztrájk jogát kétségbevonta. A szakszervezetek föltétlen és kizárólag katolikussá tételét és világi politikai kérdésekben is közvetlen a hierarchia alá való rendelését követelte. München-Gladbach erőlyesen szembe száll ezzel, az Egyház intencióival sem találkozó túlbuzgósággal, de soha egy pillanatra sem tagadta a szociális és politikai küzdelemnek az erkölcsi törvénytől vagy akár az egyházi hierarchia közvetett vezetésétől való függőségét. Mind a két irány egyaránt a Rerum novarumra hivatkozott és a magukat egyedül hamisítatlan hívőknek tartó berlińi „integral”-katolikusok vagy papális katolikusok ugyancsak nem kímélték hősiüket.

DIÁKOK MARSALLJA

Sokkal több örömet okozott és gyümölcsözőbb eredményeket is hozott Sonnenscheinnek diákszociális tevékenysége.

Világosan felismerte azt a rettenetes szakadékot, amely a fizikai és szellemi munkást társadalmi rendünkben elválasztja. Mindenképen enyhíteni akarta ezt az ellentétet, melyet a szellemi és fizikai munka tragikus ellentétessége már önmagában is okoz s amelyet csak a kölcsönös tisztelet, a munkásarcon végigpatakzó veritéknek és a szellemi munkában kifáradt idegek kínjának kölcsönös, közös megbecsülése oldhat fel. Világosan látta, hogy a szellemi vezetést csak megszerezni lehet, nem pedig örökölni. S talán az ilyen, önerejük képesítette szellemi vezetőknek sikerül majd az előbb említett szakadékot is áthidalni. Igazán véghezvinni ezt — a proházskai szó értelmében — csak az tudná, aki mindkét munkát végezhetné. Mennyi diszharmónia simulna el ezáltal bennünk magunkban is!

Erre a feladatra azonban semmiképen sem készít elő az a romantikus álmvilágban élő, vagy triviális élvezetekben ténfergő hagyományos „diákelet”, amelynek a mai viszonyokkal ellentétes, kiáltó disszonanciája igazán akkor szöknék szemünkbe, ha azt például egy gyárváros közepébe helyeznők.

E kép rettenetes ítéletet mondana azokról, akikből — minden megszervezettségük mellett — hiányzik a vallási, nemzeti, szociális problémák súlyos-szent tudata, akik csak alszanak a különböző színű diáksapkák alatt, vagy karriérre vadásznak olyanok árnyékában, kik maguk is csak öntörpeségük igazolását keresik a tőlük ilymódon vezetett ifjúságban. Ezek azok, akik csak egyénileg akarják végül is szárazra menteni bőrüket, ahelyett, hogy sorsukat az Isten-rendelte közösség sorsával azonosítanák, hogy jövőjüket annak jobb jövője ki-harcolására tennék. Ez a gondolattalan szervezettség, eszme, hit, igazi meggyőződés híján, némi ködös nacionalizmussal, céltalan, mert ostoba eszközeiben célra nem is vezethető embertelen antiszemitizmussal, magasivással, kiirtva a gondolat bátorságát, szabadságát, megterhelve támasz helyett teherre vált, áltekingéyek tiszteletével és vezetőiben a profit-típust jelentő diákvezér undorító figuráival. Ezek azok, akik úgy öröklök szem-

léletüket, mint atyjuk szalonkabátját és társadalmi vezetésről mernek beszélni akkor, amikor semmisem képesíti őket rá erre a vezetésre. Legalábbis a tömeg, amely pedig a carlylei szóval örök gyermekként sirja: „Vezess engem és irányíts”, már rég nem hisz bennük és már rég nem engedi magát általuk vezetni. Csak így érthető a szellemi munka értékét alapjában tagadó, vagy lényegesen csökkentő marxi ideológia terjedése azok körében, akiknek valóban újra be kell bizonyítanunk a gondolat értékét és megszerezni számára becsülésüket. Ne áltassuk magunkat! Körülöttünk új világ támadt, az ipari proletariátus, a negyedik rend új pszihológiájú világa, amellyel frázisok nem egyesíthetnek és a nemzeti gondolat is csak üres szólam marad — nyers, ordító, üres, tartalmatlan nacionalizmus, mely érdekszövetségek, klikkek uralmát akarja — mélyen átérzett, bensőségesen munkált szociális egység nélkül.

Sonnenschein mindezt világosan látta és lelkében visszaemlékezett azokra az ígéretekre, amelyek egy nagy életművet az ifjúkor álmai megvalósításának mondanak a férfikor teljében. A vízió, amely előtte rémlett: egy, a munkásosztállyal egységes szociális alapon álló középosztály, amely már ifjúságának első öntudatos napjaitól kezdve hívó és tevékeny részese a társadalmi reform gondolatának. Utazásaival, cikkeivel, nyomtatványaival, settlement-munkáival, amelyek minden szociális témát és problémát, minden bajt, segélyre váró visszasságot feltárnak, rendelkezésre álló erőt és energiaforrást megmutatnak, iparkodott felrázni napjai német diákságát. Eleven, az élettől megpróbált, átjárt idealizmust iparkodott benne felébreszteni. Lefelé hirdetett számára szolidaritást, többek között már csak az okból is, mert a német katolicizmus szerinte igazában a szegények vallása. S egyéni etikájuk próbakövévé emelte ahhoz a munkásréteghez való ragaszkodást és hűséget, ahonnan többnyire vétettek. A legnagyobb visszhangra a mesterkelt szervezetekbe bele nem vezett diákságnál talált, azoknál, akik éppen nemes elégedetlenségéből — óh, nem túlzott, vagy helytelenül értelmezett individu-

alizmusból — egyik szervezetbe sem siettek. Ezekből alkotta meg a diákság apostola a híressé vált SSS-t (Secretariat Socialer Studentenarbeit — Szociális Diák-munka Titkárságot). Ezek követik őt a gyárak és gépek világába, a szegények hajlékába, az élet megalázottjai és megzsomorítottjai közé, ezek laknak legényegyleti házakban, önként, nem kényszerűségből, hogy a munkásokkal együtt élve, dolgozva, tanulva, szórakozva áttörjék a kínzó válaszfalat. Így keletkezik a Sonnenschein-féle nagy szociális diákmozgalom, amelyből egyéniségének messze irradiáló diákszociális hatása alól olyan emberek kerülnek ki, mint többek között Brüning, az utolsó nagy német katolikus államférfi, a német centrum hőskorának talán egyetlen méltó utóda, aki ma egy rajnamelletti kolostorban várja azt az időt, amikor hazájának — ki tudja — újra szüksége lehet rá.

S mégis, ha ennek végső célja: egy egyetemes, nagy lelkéből lelkedzett és ezt a lelket hordozó szervezet tartós valósitása végül nem is sikerült, kétségtelen, hogy működése e szakában ő volt a német diákság legnagyobb szociális ébresztője. Minden második-harmadik katolikus német férfiú, aki ma szociálisan gondolkodik, Sonnenschein iskoláját járta. Közvetve, vagy éppen közvetlenül az ő szellemének elektromos csapásai alatt lett azzá, ami e tekintetben lett. Benne és általa valósult meg a katolikus Németország fiatal-ságának feltámadása, a kaszt-gőg és a rendi rangkór-ság üres lárvájából — új, szociálisabb életformára. Általa, akit folytonos belső elégtelenség égetett, aki a földi lét énekéül a soha meg-nem-elégedés himnu-szát választhatta volna, aki éppen ezért mindig adni akart, tenni, cselekedni, költözött át ez az érzés kor-társai, napjai fiatalságának lelkébe. Ez az érzés, amely a katolikus Egyház egyik legmélyebb értelmű tanítását, a szentek egyessége dogmáját a huszadik század embe-rének kevésbé szupernaturális gondolkodására akként fordítja le, hogy mi emberek végzetesen árthatunk egy-másnak, ha kis önzésünk nyomorú céljait gonoszul üzzük, de a rosszak szörnyű egyessége mellett ott van

a jók, az egymáson segíteni, egymásnak használni, egymást igazabbá tenni akarók szent szolidaritása. Mindenképpen én ember nem vagyok egyedüli, magános egyén, hanem sokkal inkább megfizethetetlen adósságok halmaza Isten és embertársaimmal szemben.

Aki ezt tudja, aki ezt érzi, azt átjárja, szinte túlzott erővel is az érzés, hogy nem szabad nevetnünk, amíg síró ember van a világon. Amíg hasztalan álmodik jobb világot a megrabolt nyomor és „nem hisz”, még ha életet mimel is, „mert semmit se remél többé.” Felrémlik ilyenkor előtte az a borzalmas óceán, amelynek hullámai között embermilliók fuldoklanak és amelynek sötét habjai körülombolják a nagy gazdagságok fénylő szigeteit. Körülötted minden reng-remeg. S már kezd zsarátnokolni a világtörténelem egyik legrettegetesebb tűzvésze, amelyben annyi érték megég . . . Hiába menekülsz szörnyű kultúrpezzszimizmusodból a végtelen Könyörületességhez, Ő nem jószívű ötletekkel, hanem érc törvényekkel kormányozza a világot. De még hasztalanabbul menekülnél önzőn kis egyéni boldogságod álmovarába. A minden dolgok múlása idején megállhat-e épen a te hajlékod, fészked, életcélod az elkövetkező viharban?

Ilyen életérzés és lázas aggodás él és vibrál ideg-szálaiban, idegpályái alján ennek a generációnak. Vogue márkí, az Orosz regény szerzője beszél arról, hogy a nagy megrázkódtatások aránylag kicsiny hatással múlnak el azok fölött, akik kiérett korban lettek szereplői, szemlélői. De a mohó, kerekre tárgult gyermekszemek szomszjasan örökre magukba isszák és amikor ezek felnőnek, szemük csillogásán megismerjük, hogy a „vihar gyermekei.”

A VILÁGHÁBORÚ ORKÁNJÁBAN

Ez a vihar verte ki szokott munkájából hősünket, amikor a Vogézekben megdőrdültek az ágyuk és a fél világra rároskadt a szörnyű Leviathan, a Háború, amelyet rendcsen csak azok magasztalnak — mert a

bátor férfiak csak elviselik, — akik felmentő levelükkel vettek részt benne és a jólfutótt kávéház sarkából írták ditirambusos verseiket, vagy cikkeiket.

Sonnenschein ezekben az időkben, amikor még az égbolt kékjéből is vér permetezett alá és mikor a jobbak szíve megkövült a fájdalomtól, mélyen átérezte, hogy a nemzet morális gyengeségét politikailag jóvátenni, hatalmi eszközökkel pótolni — ha ugyan ideig-óráig lehetséges — bűn az igazság, de végkövetkezőseiben a nemzet ellen is. Csak annyi jogot követelt népe számára, amennyire azt belső értéke és ereje feljogosítja. Lelke mélyén egy religiozus nemzetfogalom élt, amely olyan síkra menti annak értékeit, ahová éhes hódító foga nem harap és ahol Isten előtt lemeztele-nülve, de megigazultan várhatja a jövő ítéletét. A katolikus etika „Amit akartok, hogy nektek cselekedjenek az emberek, ti is cselekedjétek nekik” gondolatával egybehangzásban egyesítette saját fájának szeretetét és éppen ezért minden nép iránti igazságos méltányosságot. Ezzel függ össze az emberi lélettiszteletből és testvériségtudatból fakadó keresztény pacifizmusa. Ha a dekalogus szelleme válna a népek éltető gondolatává, oh akkor a túlzó nacionalizmus és mások hulláján nyereszkező kapitalizmus örültjei szelíden átölelnék egymást. De így, a háborúnak nevezett szomorú és szentségtelen tömegmészárlás idején: az igazi tragédia nem az igazságért való bukás szépsége, hanem örök emberi értékek ütközése. Örök emberi értékeké, amelyeket éppen az tagadhat meg legkevésbé, aki más vonatkozásban is, például szociális téren, népe számára ezek realizálásáért küzd.

Nem állítjuk, hogy Sonnenschein azonnal rátalált erre a katolicizmushoz egyedül méltó háború-szemléletre. Illetve lehetséges, hogy áldozatvállaló háborús kötelességteljesítésén nem mindenütt észlelhetjük ezt a lelki beállítottságot. A magyar szemlélő lelkében még elevenen élnek a „Háború lelke” írójának, a magyar katolicizmus halhatatlan halottjának szavai, aki pásztorlevelében a harc nagy etikai acélfürdőjéről beszélt, amely-

ben emberi lelkünkről leolvad minden szenny és gyöngeség. Ki tudta, ki érezte ezekben a napokban, hogy Fehérvár püspökének lelkében, — amint azt Soliloquiáinak akkor még ember nem látta, Isten előtt írt sorai ma már mindenki számára bizonyítják, — rettenetes küzdelmet vívott ez a tragikus ütközés. Milyen megrendítő erővel szól felénk ezekről a lapokról az a bejegyzés, hogy igen, talán a világ átadatott a sötétség fejedelmének, hiszen az üdvözülés csak az egyesnek ígértetett. Ezekben a sorokban a béke és háború ügyét az Isten és az ördög harcává emeli a magányos meditáló, aki azután borzasztó kétségeinek feloldását abban találta meg, hogy az elkerülhetetlen, vagy legalább is általa el nem hárítható, szinte a természeti katasztrófák erejével ránk zúdult vészben becsülettel teljesíti kötelességét, de ugyanakkor egy fikarcnyit sem enged a minden ember iránt érzett testvéri szeretetből és a világra ráborult éjszakában görcsösen őrzi az egyetemes emberi kultúra minden öldöklésen túl egymáshoz láncoló, kapcsoló szálait. Sonnenschein is képes lett volna egyéniségének és stílusának egész rettenetes erejével szélmalomharcot indítani a szörnyű gépezettel szemben és csak fellebvalóinak hatalmi szavára állott el ettől.

Amit a háború alatt tett, azt a régi Sonnenschein-i tempóban csinálta, de elnyűtten és kedvetlenül. Lehetett-e más egyáltalán még az egyetemes háborús pszichózis idején is annak állásfoglalása, aki hét hosszú római éven át vatikáni levegőt lélekzett, aki az első nemzetközi diákkongresszust megszervezte és aki magányos óráiban oly sokszor átérezte, minden nagy nemzeti és népi tradíció tisztelete mellett, a dolgozó emberek világ-szolidaritását. Amit Sonnenschein a háború alatt tett, könnyeket szárítva és ököllé merevedett, égre emelt kezeket imára szelidítve, az az igazabb, tisztább Németországot mutatja, amelynek hite az emberiség egysége ellen elkövetett egyetemes gaz merénylet idején is őrizte az erkölcsi értékek rangsorrendjét, betartotta a katolikus etika megszabta védelmi határokat és amelynek

lelki attitűdje hősi volt, mert nem rabolni és foglalni, hanem csupán védekezni akart.

Sonnenschein nem mások gyűlöletén keresztül szerette hazáját. Az ő népi érzése és nemzeti öntudata nem anti-izmusokban, nem antiromanizmusban, antiszlávizmusban, vagy antiszemitizmusban állott, hanem népének önmagához való hűségében és más népek iránti megbecsülésében. És éppen ezek az értékek hiányoznak minden eszeveszett militarizmusban, vagy imperializmusban.

Ki érezte át jobban a háború borzalmait, mint ő, aki Sonnenschein-i lélekkel és temperamentummal nézte közvetlen közelből azokat? Hányszor meg nem jelenhetett lelki szemei előtt Verescsagin borzalmas képe: A háború apotheozisa, amely koponyákból rak rettetes csonthalmazt, amelyeknek tetején károgó dögmadarak vijjogják süvöltve e tömegmészárlás panegirikumát. De Sonnenschein nemcsak lelki szemeivel látta, hanem naponként tapasztalta a vész pusztításait, amelyek elpusztították éppen az ő lelki fiainak nemzedékét, elpusztították annak életét még akkor is, ha talán a gránátok megkímélték azt.

Sonnenschein tudta, hogy a harcból nem felvirágozott és énekes, „stramm” menetszázadok, nem virágos hősök, gyönyörű vitézek, daliák térnek meg, hanem csonkák, bénák, halálra jegyzett betegek és emberi alkotómunkára sokszor örökre képtelen, összetört idegrendszerek. Tudta ezt és készült erre már akkor, amikor még a berlini *hurráh-hazafiak hangosan hirdették a harcot egészen „a végső győzelemig”*. A végső győzelem elmaradt és a háborús uszítók, a katonai szoldateszka, a hadiszállítók és spekulánsok férges, gyülevész hada helyett egy megalázott, megtiport, összeomlott ország népének sebei fölé az irgalmas Szamaritánus evangéliumi szeretetével igazán csak a Sonnenschein-i lélek hajolt le, hogy a vesztt háború, a bomladoszó állam, a forradalmi tömegkétségbeesés idején, csillagoltó sötétségben virrasszon, egy jobb és igazabb jövőt várva és munkálva.

BERLIN ELŐTT

SONNENSCHIN LELKI ARCA

1918 második felére esett az az epizód, hogy hő-sünk öröklött szívbajának egyik kezelése alkalmával megkérdezte orvosát: „Meddig élhetek még?” „Tíz évig még talán” — hangzott a felelet. „Tíz évig? Akkor megcsinálom.”

Amire Sonnenschein ekkor a teremő szót: meg-csinálom, kimondta, az a katolikus Berlin és vele éppen e metropolison keresztül elamerikanizálódó és anya-giasodó Németország lehetséges rekatolizálása, lelkibbé és németebbé tétele volt.

Milyen az az ember, aki emberélete útjának felén erre a munkára vállalkozik? Milyenné érett, érlelődött ki a fiatal Sonnenschein lelke, arra az időpontra, amikor igazi, sajátos életfeladatának betöltésére vállalkozott?

Ha Spranger Lebensformen-jének tipológiai esz-közeivel próbálnók megkeresni Sonnenschein lelkial-katának alapvonásait, amelynek természetes anyatehet-ségét már előbb a retor furor apostolicus-ában jelöl-tük meg, akkor első pillanatra bizonynyal zavarba jö-vünk, mert a sprangeri típusoknak, a homo religiosus, homo aestheticus, homo socialis, vagy homo heroicus egyik formáját sem húzhatjuk rá mereven és erőszakoltan hő-sünkre.

Bizonyára Sonnenschein először és lelke mélyén Isten áldotta művész is volt. A literatornak, az artistának, sőt a bohémnek jellemző vonásaival. Innen ered minden erős intellektualizmusa mellett,

átható intuitív képessége, gyors és biztos ösztönössége, mozgalmassága, realisztikus megfigyelő- és ábrázoló-képessége, ékesszólásának írásban és szóban megragadó ereje, de egyszersmind ingerlékenysége, valamint alakuló és alkalmazkodó képessége, fiatalos hajlamossága rálépni a pillanattól elébe tárt új, merész utakra és végül csodálatos beleérzőképessége. Bohémságának számlájára írhatjuk talán folytonos nyugtalanságát, a nagyvárosi élettempó sebessége iránt érzett szeretetét, a társadalomból kihullottak iránti előszeretetét és bizonyos értelemben társadalmi gyökértelenségét. A művész jelenti egyéniségében a nagy Zug zum Ganzen-t, az egyetemes utáni törekvést, amely még a részletmunkában sem marad részletmunkás, sohasem válik specialista mesteremberré, vagy egyetlen szak vesszőparipalovagjává, hanem mindig megőrzi a nagy és egész iránti eleven érzékét.

A művész, a homo aesthicus mellett Sonnenschein mélyen és igazán homo religiosus, papi lélek volt. Született és hivatott a szónak legmélyebb értelmében, segítő lélek és megértő és megbocsátó közvetítő Isten és ember között; áldozat és önfeláldozás egyben, akinek számára soha egy pillanatig sem vált a hivatás hivatallá, vagy éppen szükséges kenyérkeresetté, hanem valóban mindig az volt, aminek az apostol mondotta magát: megelevenült törekvés mindenkinek mindenévé lenni.

De nem utolsó sorban homo heroicus volt, uralkodó és diktátor természet. Már a München-Gladbach-i időben érezhető volt beszédmódján, szervezőképességén bizonyos cézári lendület, sőt manír. E tekintetben is a nagy római iskolából jött és bírta oly értelemben is Róma stílusát, hogy uralkodni és okosan alkalmazkodni egyaránt tudott. Tudott évekig várni és azután egyszerre és energikusan a tények felé kapni, tudott szelíd, de ha kellett, erőszakos is lenni. Erősen voluntarisztikus típus volt, akinek számára akarata és a törvény igen sokszor egyet jelentett. Sic volo, sic jubeo! S szándéka keresztülvételében sokszor olyan eszközöktől sem riadt vissza, amelyek túlérzékeny lelkek számára

lehetetlenek lettek volna. Mélységes emberismeretének árát bizonyos embermegvetéssel fizette meg, emberi ideáljának megsápadásával, amely nagy egyéniségek lelkében nagyon jól megfér nem csupán egy elméleti, hanem a praktikus ember-szeretettel is. „Sötét pszichologus”-a volt az emberi névnek és mégis kimondhatatlanul szerette az embereket.

E három vonást egybeoldotta Sonnenschein lelkében az alkotó, tevékeny embernek folytonos izzása, akinek számára az ifjúság problematikus időszakából kibontakozva teljesen lehetlenné, értelmetlenné, sőt megvetendővé vált minden önkultusz, kis önünknek folytonos analizálása és boncolgatása, a folytonos önszemlélet fanyarédes kínja és élvezete.

Ezt a lelki alapstrukturát erősen szenvedélyes véralkat hordozta és színezte, amely nem maradt idegen emberi gyarlóságoktól, belső nehézségektől és küzdelmekről, amint nem voltak azok idegenek olyan vallásos géniuszok számára sem, — hogy hamarjában néhány nevet mondjunk, — mint az Ószövetség Dávidja, vagy Szent Pál, vagy Assisi Szent Ferenc, az újabbak közül Schlegel Frigyes, vagy Brentano Kelemen (csupa kedvenc alakja Sonnenscheinnek). Ezenkívül jellemzően német is volt. Spiritualizmusával és szubjektívizmusával, folytonos szintézisre törekvésével, amely az ellentéteket csak azért élezi ki, hogy azután egységbe oldja őket. Német benne a betűbe kövült felfogástól és a paragrafusrágó nyárspolgári kötelességtől való idegenkedés is. Azonfelül modern ember is volt a szónak legjobb értelmében, aki egész lényével a nagyváros embere, aki a technika eszközeit, melyekben sokszor a civilizáció átkát és mérgét látja, mégis szeretve felhasználja, sőt olykor valóságos dicsőhimnuszt zeng róluk: az autóról, a telefonról, a repülőgépről, amelyek számára mind apostolkodásának szuverénül felhasznált segédeszközei. Mindezek a tulajdonságok római nevelésével már korán egy masszív és mégis hajlékony keretbe illeszkedtek, egy törhetetlen, romolhatatlan, dogmatikailag sziklaszilárd, művészileg és kulturálisan kifinomodott lelki for-

mába, amely minden forradalmi lendületet a tradíció erejével köt és kötelez és ekként igazán alkotóerővé alakít.

Lényének alaphajtóereje — a természetfölötti *Caritas Christi* urget me hivatásán túl — nagy élet és ember-éhsége volt, amellyel őt Isten e világ dolgai, viszonyai, az emberiség bajai és talányai közé helyezte, ott vitte és vezette, úgyhogy, ahol megjelent, mindenhol nyugtalanságot keltett: a szellem, a szeretet, a fejlődés, az alkotás nyugtalanságát. Ennek a nagy benső szellemi élmény-éhségnek folytonos csillapítatlan, mert csillapíthatatlan ereje hőszűnknek bizonyára sok benső nyugtalanságot, magányosságot, konfliktust és ellentmondást is okozott. Talán nem mindig sikerült a benne rejlő, sokszor szinte démonikusan ható életerőt az egyedül megváltó formába törni. Sok maradt belsejében ki nem mondott, rejtett, mély és titkos vonás, amelyhez élete külső eseményei kulcsot nem adnak. Itt életirójával Thrasolttal szólva a *misterium hominis*-szel állunk szemben, a Teremtés és a teremtető Isten ember-titkának rejtélyével, amelyről a Predikátor könyve beszél, amelyet Szent Ágoston múlthatatlan Vallomásai-ban *cor inquietum* szóval jelöl; azzal a titokkal, amelyet csak Isten oldhat fel és amelynek nyugtalansága éppen csak benne és Általa oldódik fel.

Sonnenschein lényének alapvonásait e néhány kontur — és bizonyára sokban kontár-vonással megvonva, szeretnők őt a következőkben a maga egész valóságában közel hozni, minden hamis idealizálástól menten, sőt ha kell, demithologizálva, láthatón és foghatón, arcának redőivel és ráncaival, ajkának meleg lehelletével, hogy ne vértelen árnyék álljon előttünk, amely tűnékenyen távozik tekintetünk elől, amint képét lelkünkbe akarjuk vésni. Felesleges talán mondanunk, hogy lényének igen sok vonását inkább csodálandónak, bámulandónak, vagy olykor csak szemlélendőnek, semmint utánzandónak véljük. *Admirandum* magis quam *imitandum*, amint életművét és életútjának lépteit is, mint egy

óriását, inkább csak bámulja a maradék, anélkül, hogy egészében követni tudná.

Ami Sonnenschein életében, napjai folyásában a felületes szemlélő előtt is, első szempillantásra is felötlött, az az a vonása volt, hogy soha egy pillanatra sem lehetett őt nyugodtan, önfeledten, maga elé felejtkező nyugalommal látni, tétlenül ülni, vagy sétálni, mindig és mindenkor munkában volt, gondolatai állandóan ziláltak idegrendszerének hálózatát, kezében az elmaradhatatlan írónnal és jegyzőkönyvvel, mindig tervezve, keresve, kutatva, hogy hol segítsen, vagy kít és hogyan vonjon be éppen aktuális munkájába. Amit a nagy német tragédiaíró, Hebbel atyjáról mond, hogy a munka örökre lakást vett lelkében, azt teljességgel elmondhatjuk Sonnenscheinről. Lelke folytonos, lázas, tevékeny hevületben élt és ha zöldekre kopott reverendájában, vagy papi civiljében a legkényelmesebb klubfotőjben, vagy szellemileg legelőkelőbb szalonban is ült, ahol az esztéta és kultúrember igazán otthon érezheti magát, rajta azonnal észrevehető volt, hogy bármilyen fogékony az ott történő dolgokra, mégis független tőlük, hogy tulajdonképpen „csak egy pillanatra” van ott. Évekig nem tartott pihenőt és bár igazán szüksége lett volna üdülésre, az emberlét olyan idillikus óráira, amelyről senkinek sem számolunk el, ahol mintegy kiemenekülünk mindennapi életünkől és átjatszunk szegényes énünket ritka ünnepnapok mesevalóságába, bármennyire is szükségét érezte ennek, mindig megtagadta ezt magától. Ez a nyugalanság, ez a munkától megszálottság talán nemcsak egyik legfeltűnőbb, hanem legjellemzőbb jegye is hősünknek. Több ez, mint egyszerű külső vonás. Oka és eredete a lélek bensejében van, mintegy önmagunk elől való menekülésben más nagyobb, objektivebb valóságok felé. Ez a nyugalanság nem engedi őt igazán teoretikus emberré válni; úgyszólván csak megszagolja a könyveket — és mégis hihetetlenül pontos és mély ismerettel és kritikával érti át és ítéli meg azokat. Ez a nyugalanság nem hagyja el őt még a legemberibb dolgainak végzése közepette

sem. Sokat és jóétvággyal eszik, de sem kedve, sem ideje nincs megfigyelni, hogy mi az az étel, amit éppen elfogyaszt. Egy alkalommal pisztrángokkal kínálják meg, jóízűen eszik és étele fogytán egyszer csak azt kérdi: Kaphatnék még egy heringet?

Lénye sokszor problematikus és mindig Proteus-szerű. Nem egyszer idézték rá a költő szavát: „Mi játszunk mindig és csak aki ezt tudja, az bölcs.” De a felületen, annak talányosságán és problematikusságán túl Sonnenschein alapjában, lényegében mindig egy volt, az emberlét legnagyobb dolgának, a katolikum világtölényes lelkének alázatos és készséges szolgája.

Ami rendkívül felöltő és bizonyos értelemben fájó Sonnenschein lényében, az: természetérzékének e későbbi években teljes hiánya. Nem mintha az eredendő hiányzott volna benne, a Rajna-vidék gyermekéből, az olasz hegyek és Róma tájainak neveltjéből, hanem talán kiszikkadt, kihalt belőle a nagyvárosi élet tempójának következtében. A nagyváros már korán igazi életelemévé vált Sonnenscheinnek. Mindenekfölött szerette azt. A modern világváros zakatolása, villamosok zúgása, szirénák bűgása, az autók túlkölése a legkedvesebb zene volt fülének. Jobban ismerte azt, mint a madarak csicsérgését, vagy egy nagy zenemű, opera zenéjét. Talán soha nem hallgatott végig egy operát. Hogy is bírta volna ki, hogy órákig némán, mozdulatlanul üljön és hogy ne ő dirigáljon? Őszinte meggyőződéssel értékelte a technika fejlődését, amelyben Isten akaratát látta. Sokszor valóságos himnusokat zengett az autóra, telefonra, repülőgépre, pályaudvarra. Féltő gondját képezte a katolikus színházmozgalmon túl, a tömegekre sokkal nagyobb hatással levő film. A modern ipari üzemeket bizonyos tekintetben épp olyan ájtatosan szemlélte és csodálta meg, mint akár a kölni dómot. Élete is mindinkább felvette a nagyváros stílusát és ritmusát, az örökös sietést, a folytonos sürgést-forgást, sőt bizonyos tekintetben, mindig egy nemes cél érdekében, a kiméletlenségét és reklámtónusát is. Ez a vonás kiütöközött beszédeiben

és beszélgetéseiben is. Társasága szerfölött érdekesnek, vonzónak és csodálatosnak találta rendkívül nyugtalan, rapszodikus, vibráló társalgási modorát, amely gyakran mintha belső folyamatoknak nem csupán külső kiverődése, hanem elfojtása is lett volna. Olyanok, akik Sonnenscheint évek hosszú során át ismerték, ilyenkor mindig valami tragikus lehellest éreztek, mintha belső nyugtalansága és külső aktivitása olykor tudatosan is erőszakolt lett volna, hogy énjének az egyetlen lehetséges menekülést biztosítsa. Talán nem tévedünk, hogyha ezt a kifelé fordulást — nála is, mint akár a mi Széchényiünkénél — bizonyos értelemben mi is menekülésnek fogjuk fel azokkal az észbontó, démoni, irracionális erőkkal szemben, amelyek ott honoltak Sonnenschein lelke mélyén és amelyek elől menekült tulajdonképpen külső, lázas aktivitásba. Mert mi is lett volna vele, ha ez a rettenetes, szüntelen, lázas nyugtalanság befelé fordul, önmagával szemben, sőt önmaga ellen? Lehet, hogy e tekintetben Sonnenschein tudatosan is levonta azoknak a bizonyos katolikus lélekvezetőktől annyira ismert és rettegett aggályos ifjúkori élményeknek egy életre szóló tanulságait. Ez semmiképpen sem jelenti munkájának lebecsülését, hanem csupán egy mélyebben járó magyarázatnak megkísértése, amelyből természetszerűleg következik, hogy Sonnenschein nagysága ilyenformán igazán singuláris és utánozhatatlan, mert sorsszerű elemektől feltételezett, és hogy ilyenformán minden azt követni és utánozni akarás szükségképpen hamis, ál, epigonizű és belsőleg lehetetlen.

Szabad-e azt, akiről még csak nemrégiben írta egyik német ujság: „Sonnenschein nem zsidó ügyvéd mint az ember sejténé, hanem katolikus pap és minden hajadon hölgynek réme, akinek az a híre, hogy pénze van . . .” — természetesen alamizsnát-kérő tulajdonságára célozva, — mondom, szabad-e őt, aki még időben oly közel van hozzánk, megmérnünk az

emberiség igazi nagyjainak próbakövének. Az igazán nagyoknak, tehát nem is csak azoknak, akikről Carlyle Hősei, vagy Emerson: Az emberiség reprezentánsai című művek szólnak, hanem a katolikus Egyház szentjeinek arányaival, akik közül nem egy, isteni ítélettel is megpecsételve, eleveníti elénk az emberlét szubjektíve legnagyobb feladatának, a szentnek, hősnek és művészek tökéletes egységét.

Thrasolt előtt is felrévül Sonnenscheinnel kapcsolatban a népek apostolának csodálatos alakja, Pálnak, aki világapostol volt, aki Rómába, az akkori világ fővárosába indult, akinek műveltségét és horizontját mi oly hatalmasnak és mindent átfogónak látjuk, akinek szelíme és munkaláza oly nagy, véralkata oly nyugtalan volt, hogy majd ide, majd oda üzte át az egész világon, aki mindenkinek mindene, a görögökkel görög, a barbárokkal barbár lett és még üdvösségét is odaadta volna véreinek üdvözítéséért, aki leírta e szavakat: „Minden a tiétek” s aki mindenhol megtalálta és felismerte Isten alkotó kezének nyomát és bárhol találta legyen is az ismeretlen Isten oltárát, az igaz Isten hirdetését ehhez kapcsolva kezdte meg. Ezek a páli vonások nem idegenek Sonnenschein alakjától sem, különösen el nem fáradó, Istentől üzött eleven-sége, amint világosan kihallik olykor szavaiból Pál sóhaja is, a még meg nem váltott természetről, amely szinte felnyög Alkotójához.

Már sokkal több választja el Assissi igéző bájú szentjétől; az ő komplikált lényétől idegen volt a Poverello gyermekded egyszerűsége és teljesen idegen, különösen a későbbi években, a krisztusi életformához annyira hasonló mély, bizalmas együttérzése a természettel. De nem volt-e franciskánusi vonás Sonnenscheinben tökéletes szegénysége és mégis folytonos belső derűje és az a törekvése, hogy a szegényeknek nemcsak segítséget, hanem örömet is nyújtson, amikor például egy szegény öreg asszonykát magával vitt irodájába és meleg kávét főzött neki? Avagy amikor egy betegnek kanári madara számára eleséget, vagy

szegény gyermekeknek babaruhát, bélyeget kért, nekik mozijegyet küldött, vagy az utcán talált kis proletárgyerek szeméről saját zsebkendőjével törölte le a könnyeket. A Poverelloval rokonítja a benne rejlő szent bohémság is. De itt már meg is érkezünk a római Neri Szent Fülöphöz, akitől még egy Goethe sem tagadhatta meg csodálatát, aki a fenséget a derűvel olyan páratlan módon tudta párosítani. Vele, aki egy bíboros nővérére áldását adta, de ugyanakkor szétborzolta annak kínos gonddal elkészített hajviseletét, vagy aki tudatosan alkalmazott szelíd bosszantással jelent meg előkelő emberek szalonjaiban, hogy magával hozza olyan gyámoltjait, akik ott különben semmiképpen sem fordulhattak volna meg, de akik rendkívül jótékonyan hatottak, riasztó külsejük ellenére, az ott terpeszkedő ostoba gög, vagy áporodott szociális légkörrel szemben. Miként Szent Fülöp, ő is valóságos enfant terrible-je volt álokos nyárspolgároknak.

De emlékezetünkbe idézi Szalézi Szent Ferencet is, akinek rendkívül konciliáns és eszélyes viselkedése mindenfajta emberrel való érintkezésre egyaránt ráképesítette egyéniségét, az ő irenikus alaptulajdonságát, amely minden rétegű, felekezetű, világnézetű, pártállású emberrel egyformán tudott érintkezni, sohasem jött ki sodrából, még kevésbbé tartotta a vallási villongást buzgalomnak, vagy éppen hitvalló bátorságnak, ellenkezőleg, az igazi langyos indifferentizmussal össze soha nem téveszthető engedékenységgel, az *amicus personae inimicus rei* szellemével úgy szólott az ellenfelekhez, mint isteni Mestere a vámosokhoz, vagy akár a farizeusokhoz. Sonnenschein különös tiszteletben részesítette páli Szent Vincét is. Életművének örökségét Ozanámhoz hasonlóan mindenütt terjesztette és pártfogolta és ki ne gondolna az udvarnál kopott reverendájában megjelenő szentre, amikor Sonnenscheint hasonlító, még a szerénynél is szerényebb öltözetben látja szegényei érdekében hatalmasok előszobáiban, ahol a lakájok épp úgy, mint uraik, az igazi nagyságnak meg nem tagadható tisztelettel hajolnak meg hősünk előtt.

Nagy hegyek nagy árnyékot vetnek és bizonyára hamis és hiányos lenne ez a Thrasolt-i megfigyelések alapján felvázolt kép, ha meg nem pillantanók azonnal Sonnenschein gyöngéit is. Mindenekelőtt egyeduralomra törekvő természetét, amelytől nem volt teljesen idegen a féltékenység, különösen ami az emberek szeretetét illeti — hisz őt valósággal szeretetvétség kínoztta, — vagy a hatalomvágy, olykor a türelmetlenség, összeférhetetlenség, intrika, sőt bosszúállás sem. Különösen, ha céljairól volt szó, nem tűrt beavatkozást, ilyenkor valóságos despota és Machtmensch volt. De ki csodálkoznék ezen? Nem találunk hasonlót gyakran még az Úr kanonizált szentjeiben is? Nem eleven embereken játszik-e az Isten kegyelme s nem pedig égből szállott angyalokon, vagy desztillált és denaturált természeteken? Az ember homo terrenus, sárizú teremtmény, földből és napsugárból összegyúrva, olykor örült sár, olykor istenarcú lény mindannyiunkban és ezt az eredetét bizonyára még a legnagyobbakban sem tagadhatja meg. A hagiográfia minden ismerője előtt elég csak Jeromosnak a literátorok, a genus irritabile vatum tüzes pártfogójának Ágoston elleni küzdelmére, vagy alexandriai Cirill Theodoretus-szal szemben, avagy Hofbauer Kelemen Sailer püspök ellen vítt harcára utalnunk?

Sokan Sonnenscheint zsidóból konvertáltnak tartották. Sokak számára ugyanis egyénisége erősen zsidós vonásokat mutatott, intelligenciájában, találékonyságában, erőszakosságában, sőt olykor tapintatlanságában is. Ő róla azonfelül, hogy természetesen elvetette a merev, determinisztikus fajfogalmat, amely katolikus szempontból semmiképpen sem állja meg a kritikát, még azt lehet mondani, hogy különös szimpátiával viselkedett a nagy ellentétek, Nathan der Weise és Shylock népe iránt. Olykor figyelmeztette is barátait: „Legyen óvatos, mert a társaságban négy kikeresztelkedett zsidó van.” A zsidóságot bizonyos fokig a német nehézkesség élesztőjének tartotta, szükséges erjesztő elemnek a teuton faji erények számára. De ugyanakkor mindig felemelte tiltó

szavát, ha úgy érezte, hogy már túlságosan is sok a germán anyagban a szemita kovász, hogy a németiség legbensőbb faji szentélyeit penetrálja az idegen elem és lassan szinte már megnehezíti annak belső eligazodását.

Protestáns részről egy alkalommal Sonnenscheinről az az ítélet hangzott el, hogy oly szűkkeblű volt, mint egy falusi káplán. Az ítélet indokolása úgy hangzik, hogy Sonnenschein sohasem működött együtt protestánsokkal. De hát — kérdehetnők életírójával — mikor működött együtt katolikusokkal? Hiszen ő igazán csak alkalmilag tudott emberekkel összefogni, de egyébként egy mellé-, még inkább egy alárendelt helyzet számára elképzelhetetlen volt, már káplán —, vagy München Gladbach-i éveiben is, még inkább a későbbi berlini időkben. Felekezeti szűkkeblőséget igazán nem lehetett Sonnenscheinnek szemére vetni, nemcsak azért, mert aránylag mégis igen sokat dolgozott együtt protestánsokkal, — gondoljunk csak például szakszervezeti állásfoglalására, — hanem főként azért, mert mindenfajta agresszivitás tökéletesen távol állott tőle azokkal szemben, akiket egyetemes emberszereteten túl, még külön evangéliumi testvéreinek tekintett.

Sonnenschein a maga éles pillantású módján: látta Luther hagyatékának sorsát és bomlását. Látta, mint oldódik fel a wittenbergi kereszténység eredeti, a katolicizmushoz hasonlóan univerzalisztikus formájából, filozófiai síkon az újkori individualizmusban, racionalizmusban, sőt pantheizmusban. Látta gyakorlati társadalmi síkon is annak bomlását, különösen akkor, amikor kihullott alóla legnagyobb támasza, a német császári hatalom és a weimari Németországban immár csupán önmagára támaszkodhatott. Nem érte meg már azokat a hitleri napokat, amelyek végleg bebizonyították a lutheri egyház, mint szociológiai jelenség, belső erőtlenségét és minden keresztény ember lelke számára végtelenül kínos vajúdasait. A katolikus egyházban az isteni igazság letéteményesét s az emberi történelem legnagyobb értékeinek hordozóját látva, lélektanilag

teljesen érthető lett volna, ha Sonnenschein horizontális irányban is, tehát a protestáns honfitársai közül is iparkodik konvertitákat, proselitákat szerezni. De egyénisége és hivatása őt nem erre jelölte ki, hanem sokkal inkább arra, hogy vertikális irányban, tehát a mindenfajta keresztény, sőt lelki tartalomtól elapostatált tömegek felé kísértse meg a visszahódítás emberfeletti munkáját, illetve annak előfeltételét, a katolikumból koronként mindig újra és újra előtörő szociális igazságosság meghirdetését és munkálását. Mindig elutasította magától a tisztán negatív, csupán antiprotestáns és így valójában nem is igazán mély és keresztény, szektárius szellemet. Amint Sonnenschein lelke legmélyén az emberszeretet és minden ember egységének szelleme élt és elevenített. Amikor vallási polémiaiba kényszerült, mindig nehéz szívvel tette azt, mert kimondhatatlanul fájt neki, hogy népének tragédiája idején még Isten sem lehet erős és egységesítő tűzhely annak, hogy azt még vallási viszályok is tépik.

Egészen hamisnak érezte azt az okfejtést, hogy a vallási türelmetlenség tulajdonképpen mindig az egyes egyházak apostoli munkájának indirekt eredménye: azáltal, hogy egyes, még oly irenikus egyéniségek új buzgalomra gyújtják a lelkeket, ez a belül égő intenzitás idővel kifelé, harcos, hódító expanzivításban érezteti hatását. Mindkét részen, katolikuson és protestánsan egyaránt. Ha e szellemes, de lehangoló és téves okfejtés igaz lenne, akkor bele kellene nyugodnunk az életnek a legszentebb akarást is gonosz művé torzító tragikus irracionalitásába. Hiszen ekkor például más vonalon a mély-igaz fajszeretet és honszerelem mindig elvakult hypernacionalizmust és más fajok gyűlöletét eredményezné. Valóban nincs így: éppen az igazi nacionalizmus tudja értékelni a nemzet-egyénségeket egybekapcsoló univerzalizmust, a nagy világot, mint a népek hazáját, s az igazi, bensőséges vallási élet sajátja — nem más, eselleg szerintem téves meggyőződésének, hanem — a lelkiismereti szabadságnak tiszteletén alapuló türelem. A felekezeti türelmetlenség csak akkor

jelentkezik, amikor a vallás magasztos tartalma híveiben csak politikaivá silányul. Ha mögüle az igazi élmény kivész, s pusztán formává, kiürült keretté lesz. Avagy miért voltak a vallásos hit tartalmát legmélyebben átélők: Szent Pál, Szent Ágoston, Assissi Szent Ferenc, a nagy misztikusok — minek írnók ide mind az emberiség e hőroszait — buzgók, lelkesek, áldozatosak, de sohasem igazságtalanul türelmetlenek? Avagy a protestáns pietizmus, a felvilágosodástól el nem racionalizált, ki nem szikkadt protestáns lelkiséget élők nem voltak-e mindig türelmesebbek, mint azok, akikben a kereszténység már csak antikatólicizmust jelent? S akiknek egyetlen egysége az a szabadság, hogy annyifelé szaladhatnak, ahányan vannak. Katolikus és protestáns — gondolta Sonnenschein — nem éppen azáltal közelednének egymáshoz, csodálatos törvényeként az emberi léleknek, ha lelkiségét mindegyik becsületesen, komolyan élné?

Sonnenschein bizonyára nem volt ment a nemes becsvágtyól és még kevésbé a munka olykor szinte már öncéllá emelkedő élvezetétől, ami különben a művész lélek ki nem írható tulajdonsága. De gratia non destruit, sed elevat naturam, a természetfölötti kegyelem is természetes eszközökön keresztül nyilatkoztatja ki magát, s azonfelül az emberi pszihologia minden ismerője előtt világos, hogy csak az az önzés megvetendő, amely nem eszményünk szolgálatában áll, hanem annak feladásával, sőt ha kell, elárulásával akar érvényesülni, hogy a helyesen értelmezett önszeretetet mindenkiben, még a legnagyobbakban is keveredik az eszmény szeretetével, sőt annak egyik igen erős motorját szolgáltatja, hogy a tragikus elbuktaért sehol és semmikor kárpótlást nem nyerő erkölcsi törekvés, szép lehet hidegen és ember-telenül fenséges teóriának, de nem számol a természet legmélyebb vágyaiban és aspirációiban sohasem hazug igazságával, beleütközik abba és összetörik minden emberi törekvés legmélyebb lélektani alapján.

Igaz, életcélunk egészének abszolút önzetlensége

mellett gyakran bizonyulhatunk életünk egyes tényeiben kicsiny és megvetendő módon önzőnek. Vagy egy nagy célért égve észre sem vesszük a körülöttünk feltáruló fájdalmasokat és sebeket. Eppen az emberiség legnagyobbjai sokszor, nagy célkitűzésük szolgálatában hihetetlen hidegséggel és merevséggel tudtak tova sietni embertársaik, s legszűkebb környezetük kiáltó szenvedése mellett. A nagy lelkek nem apró bögrécskék, melyek minden kis, csip-csup tűznél felmelegednek. De éppen Sonnenscheinnel szemben alig lehet ezt a kifogást alkalmazni, aki a coelibatus önként vállalt magányosságában munkájának Istentől akart szükséges előfeltételét látta, aki szerette hangoztatni, hogy a katolikus papi életforma, az asszonytalan lelkészház őriz meg igazán a filiszterré válástól, aki magányos, éjszakai berlini sétáin, a nagyváros éjjelének hangjait hallgatva, ismerte a minden kulisszától és nézőtől ment csendes, egyedül Istentől tudott jótétemény örömét. Maga is szegényen, — annak ellenére, hogy milliók folytak át kezei között, — próbált minden egyes esetben segíteni egyénileg is a hozzáforduló szűkölködőn, rejtve és titokban, elismerést nem kérve és nem várva, igen sokszor csak hálátlanságot tapasztalva, amely ajka köré a nagy emberismerők keserű vonását vona; mindez a Sonnenschein emberszeretetének önzetlenségén kétkedő ellenvetéseket elnémítja.

Ha most mégis ezeknek az ellenvetéseknek lélektani okát keressük, akkor az emberi gyarlóságon, irigységen túl azt abban lelhetjük fel, hogy Sonnenschein a maga egész működésével, amelyet a pasztoráció teoretikusai *Vorseelsorgen*nek neveznek, egy teljesen új papi típust jelentett, amely nem bürokrata, nem hivatalnok, hanem igazán Krisztus papja. Ez az új, valójában igazán régi típus krisztianizálta valamikor az elomló római világ pogányságát és rekrisztianizálhatja talán az új pogányságot is. Ennek a típusnak, amely bizonyára nem akar kizárólagossá válni, de amelynek minden joga és helye megvan, amelyet nem lehet lekopizálni és amely számára talán külön egyéni elrendelés is

szükséges, a szolgáló szeretet új szociális paptípusának
kiformálásánál Sonnenschein egyénisége el nem múló
példa, életműve értékes kezdemény. És mindenekelőtt
meg fog maradni az a szellem, amely által ő igazán
nagy lett, a vallásos lélek és élet gyökerén szárba
szökkenő szociális lendület, az egyéni önátadás és ön-
feláldozás szelleme.

Ez a hatalmas szellem, amely azt mondja, hogy
igazán csak az él belőlünk, amit elpazaroltunk magunk-
ból, amely a sír felé rohanó emberélet legmélyebb
értelméül lelkünk eszményeinek törhetetlen szolgálatát
hirdeti és ebben a szolgálatban elsősorban nem az új
eszközöknek, nem az új pasztorációs módszereknek és
mozgalmaknak alkalmazását, hanem azt a lendületet,
azt a csodálatos isteni élan vitált, amely életét az
eszmény szolgálatában mindig merészen, veszélyesen
éli, amely azt arra meg nem alkuvó hősiességgel,
maradéktalanul és visszavonhatatlanul ráteszi.

BERLIN

Jegyzetei egyikében Sonnenschein egy víziónak körvonalait vetíti papírra: Krisztus vándorúton Berlin felé! Quo vadis, Domine? Tudod-e, milyen kaoszba vezetnek lépteid? Milyen esztelen itt az emberi élet? Milyen természetellenesen élnek és halnak itt az emberek? Mennyire megtagadják a dekalógus örök emberi élet-higiéniáját és vétkeznek Törvényed ellen? Le egészen több méter mélységre a föld alatt és föl az eget súroló emeleti lakásokig? Hiszed-e, hogy győzni fogsz ebben a városban? Avagy előbb meg kell annak érnie Babylon romlását?

Ilyen kérdésekkel közeledett Sonnenschein életének utolsó és legnagyobb feladatához. Láta annak egész nagyságát és mélységét, a nagyváros embereinek rettenetes problémáit. Ennek egész ellentétét atyáik városához, vagy falujához, amelynek meghitt és bizalmas lelkét Berlin darabokra tépi szét. Berlin, amely oly szomorú, oly lázas, oly hontalan és istennélküli. Mélyen átérezte azt a kínzó és gyötrelmes magányosságot, amelyel az embert igazán csak a nagyváros fogja körül. A magárahagyatottságnak, az egyedüliségnek azt a szorongató érzését, amelyet csak fokoz a nagyvárosnak lázas tempója, dübörgő irama, amely beléd hasít, beléd tép, tovább ránt és amikor szinte önmagadtól megfoszt, könnyörtelenül és kérlelhetetlenül ugyanakkor egészen magadra hagy. Naponkint látta ennek a városnak rettenetes felduzzadását. Láta azokat a különböző emberkategóriákat, amelyek ide özönlenek. A szorgalmasokat és dolgozókat, akik itt munkájuknak nagyobb helyet kapnak, tudásuk számára nagyobb lehetőséget

és övéik számára több életteret. Azután az egészen szegényeket, akiknek e város fénye az utolsó reménység csilláma, azé a reménysége, amely még ebben az embersűrűs gígászi vadonban remél jobb jövőt találni. Azután az élet hajótöröttjeit, akiknek talpa alatt odahaza már égett a föld s akiknek útja itt a hazai rög és a vádlottak padja között ingadozik. Mindennap új és új vonatok hozzák a három különböző réteg százait és ezreit és ez egymásra tölülő áradat összekeveredik ebben a köröngetegben, tépi, fertőzi, gyújtja és gyilkolja egymást. Rettenetes a nagyváros irama. Hiszen benn a belvárosban a Pénz gögös és piszkos palotái területnek el, a munkás számára nincsen hely, távolról, messze a külvárosokból kell naponta munkahelyére rohanni. Sehol sem alusznak az emberek oly tompa állati fáradtsággal este, mint a nagyvárosban, mint éppen a berlini villamoson. Hiszen utolsó munkaerejüket is magába rántja a gép és bűró, és csak épp annyi idejük van, hogy hazarohanjanak, hogy a következő nap azután valamivel kevesebb fáradtsággal és ha lehet, több erővel ismét tovább zúgjon a munka ritmusa. A munkáé, amely lélektelen robottá vált és a rohanásé, amely rettenetes erővel téged is magával ragad.

BERLIN ASZFALTJA

S mily kevésbé él, vagy inkább érződik Isten ebben a városban. Ebben a városban, ahol még házai: a templomok is szinte elvesznek az irdatlan köröngetegben. A szürke bérházak tömege elfődi, túlkialtja őket s így válik hontalanná még a végtelen Irgalom is ott, ahol az emberek hazátlanok. Mert valóban azok. Hiszen nincs, ami a talajhoz kösse őket. Örökké bolyongók, költözködők és rohanók. Dalosmadár nem száll a telegráfrótokra, az udvarukon nem virul a hár, a pincelakások ablakain nem süt be a tavaszi nap, gyöngyvirág nem leskel ki az aszfalt repedéseiből. De még a szó szoros értelmében is megtagadja az otthont lakói-

nak e város. Nincs benne hely emberei számára. „Ö övéihez jött és övéi nem fogadták be őt.”

Igaz, akadnak benne villák is, nagy, álomszerűen szép kertekkel, szabályos utakkal, elegánsan kezelt virágágyakkal, nagy autógarázsokkal s gyakran egész hatalmas tornacsarnokokkal az előkelő ház egy vagy két gyermeke számára. De arra észak felé, a külvárosokban más a világ. Próbálj csak ott körülnézni, ahol riasztó ellentétként az emberek ezrei és ezrei hagyják el reggel hat órakor a rideg éjjeli telepeket, hogy takarítani lehessen ezeket az embertelenül sívár helyeket, amelyeknek láttára összeszorul a szíved s amelyek lakói örökké érzik teljes hontalanságukat.

Kinek van bátorsága ebben a városban újra meghirdetni a dekalógust és követelni annak teljesítését? Csak annak, aki egész életét ráteszi arra, hogy ezeknek az embereknek hazájuk és kenyerük legyen. S Sonnenschein ilyenkor a multból vigasztalásul és bátorításul elő is hívta azt az arcot, amelynek éles és jóságos tekintete egykor szintén rávetődött e város számkivetettjeire, Mainz püspökét, a nagy szociális apostolét, Ketteler Emmanuelt. A vesztfáli nemes család fiának egykor a münsteri hársak illatos árnyékában tűnt tova gyermekkora és mégis senki nála mélyebben át nem érezte azoknak sorsát, akiknek papjaul egy időben a Gondviselés kijelölte: a nagy város nyomorultjait. „Én az árvák és özvegyek atyjává lettem, amikor püspökké szenteltek. A szegények gyámolítójává s csak úgy hirdethetem itt ebben a nagyvárosban az evangéliumot, ha egyszersmind annak megtartását is lehetővé teszem!” A mai nagyváros azóta még mérhetetlenebb és végtelenebb vétékké vált az ember nagyméltósága és szentsége ellen, minden organikus tulajdona szétrombolójává, minden szennyes ösztöne felszabadítójává, minden kultúrája elmállasztójává. Sonnenschein hősieb bátorsággal indult meg, hogy azt Krisztus lelkével átjárva akaratával átépítse, életet adó szellemével új életre ébressze.

Berlin ijesztő kulőr lokáljában a Rajna-vidék fia

néha háromszorosan eltemetettnek érezte magát. Mint a sír röge sötéten hullott rája először környezetének rettenetes riasztó sívársága, a kőudvarok, a szürke falak, az utcák zűrös monoton hangzavara. Távol a természet-től, világatlan udvarokban, játszótér nélkül felnövő ifjúság, növények fény nélkül, szín nélkül, nap nélkül. Nincsen fa ablakuk előtt, nincsen bokor, amely szegényes bölcsőjüket illatával körülölelő, fiatal éveik homályba vesznek a gyárkémények és a kő-, cement-, vastornyok árnyékában. Azután rájuk borul a nap terhe. Mit tudnak boldogabb tájak fiai arról a teher-ről, amelyet a sors itt már az újszülött bölcsőjébe rejt; ahol már az alig tizennégyévesnek magának kell kenyerét megkeresnie, egyedül, a családi fészek melege nélkül, anélkül, hogy sápadt orcáján érezné olykor a jóságos anyai kéz melegét. Egyedül állanak a világváros végzetes örvénylésében, minden csábításnak és kísértésnek prédául dobva. Nem fõdi õket a jóság takarója, ellenkezőleg, minden csak ártalmára van ez ifjak fiatalságának. Másoknak szabad lassan nõni, alakulni, izmosodni, ezeknek azonnal készen kell lenni, sõt olykor még szüleiket is nekik kell nevelni. Szüleiket, akik készületlenül lépték át a nagyváros határát. Az az egyetlen szoba, amelyben fivéreikkel, nõvéreikkel, szüleikkel együtt laknak, az a folyosó, amelyet az ágyrajárókkal kell megosztaniok, megõli bennük az otthon poézisét. Itt nem lehet szó tradicionális kapcsolatról, családi hagyományról. A mult képei nem járnak vissza a pincelakásba, ahol csak a víz és penész rajzol vészes virágokat a falra. Itt meghalt minden, ami álm, mese, romantika és szépség, itt csak a létharc léleklz, a vaskos, sáros matéria létezik és a nyomor kiált a szabadulásért.

De még ennél is borzasztóbb a lélek magánya. Dantei pokol utolsó köre rajzolhatja azt csak élénk. Mily gazdagok voltak szegénységükben is e fiatalok szülei falvaik kicsiny házaiban és milyen szívetépõen szegénnyé lettek már õk is e város falai között! Nincs meg itt többé az erdõ és mezõ költészete, a

természet vigasztaló világa, a falusi templomok napverte oldalainak melege, a temetők méla szépsége és a szinte végtelenbe induló falusi utak gyönyörű merészsége. De mintha teljesen hiányoznák a vallás és Egyház vigasztaló szava és igazsága is. Itt nincs többé egyházi év, amely a hívőt szelíden karjaiba vonná és lelkét elringatná, nincs többé boldog karácsony, örvendező húsvét, piros pünkösd, égő gyertyákkal az oltáron és kigyulladó hittel az emberi lélekben. Ide nem hangzik a harangszó, ide nem hallik a szent éj pásztorainak éneke, itt nem nyílnak többé május Királynőjének virágai, itt dermedt pislogással ég még a halottak gyertyája is és reménytelenül huny ki az élethajszában kifáradt haldokló utolsó lehelletével. Itt szétfoszlott minden illúzió, széthullott minden tradíció, itt lélekben és testben üresen állanak az emberek, a sötétbe lökve, a székszis martalékaul dobva, magányosan, szivettépő magányban.

Sonnenscheinünk, akinek íróasztala minden nyomorúságok rádiófelvevőkészülékévé válik és szíve e világ-város vérző szívévé, mind-e nyomorúság láttára nem vesztí el hitét, nem esik kétségbe, nem lesz epét és szurkot csepegő dekadens lélek, hanem a katolikus fegyelmezetség kemény férfí, aki elindul segíteni és új utakat keresni. Nem hirdeti hangos szóval contro l'urbanesimot. Nem hirdeti a rousseauí romantikát, a vissza a faluba e helyen amúgyis lehetetlen és idétlen irodalmiságát, retournons á la nature-jét, nem írja meg az Augustus-korabeli milliós fővárossá dagadt Róma proletárlaiéhez hasonlóan a berliniek számára a röghöz való visszatérés Georgícon-jának kísérlőzenéjét, mert tudja, hogy ha mindez jó és üdvös volna is, az ő számára más feladat adatott. Itt, e helyütt, elmozdíthatatlanul és megingathatatlanul, töretlen bizalommal kell elimádkoznia a „Berlíni Miatyánk-ot" és elimádkoztatni mindazokkal, akik számára íródott, a proletárokkal, a társadalomból kihullottakkal, a munka hajótöröttjeivel, a bűn megbélyegzettjeivel, a földi halál

és pusztulás áldozataival. És Sonnenschein látja Berlint, ezt a kohót, amiben minden megég, amibe erősebb, egészségesebb, izmukat és idegeiket még épen örökölt lelkek szinte hasztalan dobják magukat áldozatul és váltságul azoknak is, akik e világváros élvezetei és vétkei közepette fecsérelték el földi boldogságukat. Sonnenschein azonban látja azt is, hogy alig van hely e kerek világon, ahol embertestvéreink többet szenvednének és dolgoznának, mint éppen egy nagyvárosban. Ide sodortatva, mint a szélről fujt homok, gyökeret veszítve, deraszínálódva, az anyaföld dala és az Egyház áldása nélkül, hiányával legtöbbször mindazon az életre szükséges dolgoknak, amelyeket ők termelnek és amelyekben csak azok bővelkednek, akik létrehozásukban részt egyáltalában nem vettek. Sonnenschein nem tudott e tény fölött a „leküzdhetetlen gazdasági végzetszerűség“ olcsó igazságával napirendre térni, ezzel a szálnalmas szellemi humbuggal, amelyet az agonizáló gazdasági liberalizmus korában a méltatlan gazdagok és rabszolgatartók áltudós cinkosai találtak ki és hirdettek szerteszét katedrákról és könyvekben, parlamenti szöszékekről és redakciók íróasztalaitól, a legkülönbébb változatban, de mindig kibérelt lelkiismerettel.

Sonnenscheinnek még álmaiba is beleszövődött ennek a nagyvárosnak éjszakája, amelyet annak kövei nehéz álmokból és kegyetlen álmatlanságokból, hiábavaló álmodozásokból és mindig bepiszkított mulatságokból, reménytelen reménységekből és fokozhatatlan nyomorúságból magukba zártak. Szinte mindig érezte, hogy e rettentő nagyvárosban csatába indul a szociális igazság és igazságtalanság. És jaj lenne neki, és jaj az őt elküldő csodálatos lelki hatalomnak is, ha sorsát és munkáját ez utóbbihoz kötné. Addig is azonban, amíg ez a szörnyű fizikai és lelki dekadencia megállítható, amíg a társadalom alapsejtje, a család, amelyben annyi a könny és keserűség, de amelyben mégis Isten lakik, újra visszanyeri egészségét, a meglazult családi kötelékek hitben és szeretetben újra egybe fonódnak, amíg

azoknak, akik hallják a lélek evangéliumát, de befogadására hiányzik hitük: az éhezőknek Isten kenyér alakjában megjelenhetik, addig is a szociális igazság apostola a lélek apostola is lévén, nem mondott le az utóbbi nagy aspirációiról és e múltó világban rothadásba öltözött test életén túl érő igényeiről és reménységeiről. Igaz, az ember ne lakjék még állathoz is méltatlan módon nyomorult pincszobában, de addig is, amíg ereje és akarata lesz az ellenkezőt kivívni, jobb, ha egy jobb világ hitével lakik ott, semmint anélkül. Ilyenkor érzi lelkében túl minden nyomorúságon a legfelségesebb keresztény erény: a remény csendes és erős vigasztalását. Ilyenkor úgy tűnik fel neki, mintha lelki gyermekei végtelen processzióban a reménység apró fényeit, a nagyváros sívár aszfaltján is towarezgő parányi lámpásait vinnék az éjben és szürkületben a világosság és fényesség felé. És ilyenkor a nagyvárosi utcák szürkességében mintha még az aszfalt alól is feldobogna az anyaföld szíve és egy jobb világ ígéréssel köszöntené azokat, akiket fiaul fogadott.

BERLINI HIMNUSZ

Himnusz fakad ilyen órában Sonnenschein ajkán:

*Légy üdvöz, Berlin, ezer folyó torkollik folya-
modba és minden habod fölött szelíd fény csillámlik.
Óh, te csodálatos város, mennyien özönlének hozzád,
mennyien feszítik vitorláikat kikötőd felé, mennyien
keresnek aranyat folyton hömpölygő vizeid homokjában!
Ezeknek villái ott emelkednek Dahlemben és Grune-
waldban, autóik ott száguldanak a Tiergartenastrassen
és fordulnak be a Schildkröten felé. Asszonyaik smar-
ragdot és rubintot viselnek és csodálatos prémeket
habfehér vállukon. Ezek töltik meg mindazon helyeket,
ahol bőven csurran a gyönyör és telhetetlen az élvezet-
vágý. Napjaik váltakozása csupa szín és fény. A
földi dolgok gyönyörteljes váltakozásában és örömeik
folyton növé lázában élnek és csak olykor, szórako-*

zásul vesznek tudomást arról az ezerszer szürkébb tömegről, amely ott szorong városuk külső periferiáin. A külvárosokban, az örök csalódottság árnyékában. Pedig ők is szívükben hordták idejövet a remény párányi világosságát. Nekik is úgy jelentél meg, Berlin, mint halandók aziluma. Vigyázz, folyó tűzzé váltak kohódban és rohanó vérré ereidben! Már csak a te lélekzetteddel tudnak lélekzeni, óh Berlin! Már csak a te levegődet tudja tüdejük magábaszívni, csak a te füstös, benzinszagú, fertőzött légedet. Pincéid és garázsaid otthonuk, gyűlölik már vidékük egykori világát és megrészegednek benned és általad. Köveid között keresik sorsukat és örvényed mélységei fölé hajolnak sóvárgó szemekkel. Csak benned lelhetik fel életük célját és csak te adhatod már vissza nekik emberségüket, sőt Istenüket is. Micsoda észvesztő látvány volna az, egy pillanatra leszedni házaik és lakásaik tetejét és látni sir felé rohanó életüket! Mert testvéreink és nővéreink ők, akiket te kemény, keserű, csalfa, gyilkos város, mégis anyai karjaidba kell, hogy fogadjál. Mert valahol számukra is kell benned tűzhelynek gyulladni, valahol nekik is szabad lesz fészket verni, ahová az élet vésztes viharában meghúzódhatnak. Ezer virágot hervasztottál el korán, ezer akaratot törtél meg, ezer munkára emelt kezet lankasztottál le, ezer imát némitottál már el, semmit sem hagytál meg már nekik ifjúságuk játékaiból és anyáik énekéből, szürke és hideg voltál velük szemben, mint értelmünk jeges kritikája. Éreztesd meg hát egyszer velük anyai szereteted, te hideg város! Mily meleg is Krakkó, mily napos is Bécs, mily örök anyai Róma, milyen aranyos Prága, otthonos Antwerpen, milyen mélyen német Nürnberg, te azonban jegesen józan és fagyasztóan hideg vagy! Schadow, Schinkel, Kobelsdorff nem foszthatott meg ettől a fagyos fölénnyedtől. De most végre járja át nap házaidat, hogy el ne vesszünk ebben a hidegben. Fakadjanak virágok, ibolya és gyöngyvirág gyér földedből, engedd leszállni az ég madarait árbócrenge-

tegedre és járja át utcásoraid a mezők jóságos, illatos lehellete.

Rettenetes örvénylő szakadék is vagy, Berlin, ezer kicsiny életjármű zuhant már mélységedbe. A bened lakó sárkány hekatombát követel véres emberáldozatokból. Szülötteid száma nem elég, így hát mindig új vidéknek kell új rajokat küldeni, akik égő szemmel, széles vállal, vidám, komoly áldozat-készséggel jönnek feléd. Te pedig felemészted őket, kiszivod az utolsó vért ereikből, elhasználod férfiak erejét, szüzeik tisztaságát, anyáik odaadását. Olyan vagy, mint egy rettenetes, hatalmas olvasztótégely, amelybe a németiség törzsei és tájai beledobva egyetlen alaktalan masszává olvadnak össze. De most irgalmazz végre a tiszta bölcsőknek, a szelid gyermekségnek, a szellem embe-reinek, az imára kulcsolt kezeknek, és a nép tiszta mélyeiből feltörő, jövőt építő erőknek. Ha más nem, sírjaid áhitata védje őket, történelmed emléke, hiszen te is az ő mélységükből teremtél. Féktelen erőd törjön végre fegyelembé, hogy a léleknek, a szellemnek és az egészségnek szolgáljon. Mert ha nem, olyanná lesz egészen, mint az Apokalipszis lovasa, amely pestist áraszt és romlást hordoz végig a német földön.

Sonnenschein hiszi és munkálja, hogy ez nem így lesz és dolgozik, hogy ne így legyen, hogy a kemény, kegyetlen, rideg, emésztő város szociális igazságot és ép lelket találva, emberi életek sírjából jobb jövő hid-jává váljék. Tudja, hogy lakóinak akarategyöngesége nem vitát, polémiát, érvelést kíván, hanem férfiakaratot. Voluntarisztikus szemlélettel velük nem vitázni kíván, hanem vinni és emelni akarja őket. És ha az ellenfélnek rendelkezésére áll a modern technika minden eszköze, akkor hát ő is fel akarja használni azt és ilyenkor erőt meríteni lélekben újra odatér eszményének sírjához, aki egyszer azt mondotta, hogyha Pál újra e földre jönne, újságíró lenne.

Ketteler lelke és gondolatai élednek újra Sonnen-

scheinben. Az ő antikapitalista szelleme, amellyel az elkövetkező dolgok világát megérezte. Sok államférfi és püspök osztozik felelősségérzésében, az egyház kultúrát őrző és hordozó feladata körül. Sok pap egy vele a lélegzõgondozás és lelkipásztorkodás feltétlen odaadásában. De csak ő és XIII. Leo, a vesztfáli báró és az olasz gróf érzett rá igazán már akkor csodálatos intuícióval és heroikus önfeláldozással a kor nagy szociális problémájára és Ketteler talán még inkább, mint Pecci. Tölgyerdeiből oly egészen lépett át a kollwitzi gyárvilágba, mint senki előtte és mint senki utána. Sonnen-scheinnek mindig emlékezetében van eszménye, és annak csodálatos szavai, amelyeket 1869-ben gyárimunkásokhoz intézett: „Vagy faluitok váltak gyárakká, vagy magatok cseréltétek azokat fel gyárvárosokkal. És én közöttetek Azt képviselem, Aki saját akaratából egy ács fiává lett. S az isteni ácsfiú Anyja, akinek képét itt Liebfrauenheideben tiszteljük, jóságosan és áldóan helyeselni fogja, ha én ez alkalommal csak a munkáskérdésről fogok beszélni!” Ki látta oly közvetlenül és oly valószínűen a körülötte támadó új világot, mint ő? Milyen megértő és elismerő tudott lenni Lassale-lal szemben is. A szociális ügy szolgálatában nélkülözhetetlen férfiúnak nevezte őt, felismerve munkájában azt az erőt, amelyet ott és abban nyilatkoztatja ki magát, ahol és akiben akarja. Kettelerre gondolva, akit rangtársai a vörös püspöknek és nagy művét a Christentum und Arbeiterfrage-t minden szocialista agitációnál veszedelmesebb dolognak neveztek, mily könnyűvé vált Sonnenscheinnek a méltatlan gyanúsításokat elviselni! Abban az érzésben, amely a szocializmust a proletariatus szabadságmozgalmának láttatta az igazi teljes emberszeretetet és embertisztelet utáni rettenetes kiáltásnak hallatta vele, megerősítette Ketteler emléke és hagyatéka. S a nagyváros méltatlan nyomora láttán az ő példáján bátorodva hirdethette, hogy a katolikus Egyháznak igazán nincs semmi közössége a gazdaság túlkapásaival, a kartelek és konszernek érdekeivel, a magas urak uraságával. Megváltástana szociális

előfeltételként a modern pogányság rabszolgatartó kényszerének széttörését is hirdeti és milliók fognak rajongó szeretettel az Egyházhoz sorakozni, ha az, mint egykor a római birodalom elbuktakor, méltatlan rabszolgaságból a nőt és rabszolgát, ma korunk rabszolgaságából a proletárt megváltja és felszabadítja.

Sonnenschein berlini munkáját a magányosságnak, az előkészületnek időszaka előzte meg. Amint a háború kitörése első heteiben nem tudta senki, hogy hol van, míg végre egyszer csak előbukkant és megkezdte eposzi arányú működését, akként a háború végén sem volt tudomása München-Gladbachban senkinek arról, hogy hová tűnhetett el Sonnenschein. Mert eltűnt olykor, mint valaha a próféták negyven napra a pusztába, hogy azután megacélozódva, újult erővel lásson munkájához.

1918 decemberében Sonnenschein már Berlinben volt, ahová már hosszú idő óta úgy vágyakozott, mint az ígérlet földjére. Legelkeseredettebb ellenfelei éppen Berlinben laktak, a berlini-trieri irány képviselői, akik szerint félig szociáldemokrata és félig eretnek volt és a velük való ellentétük nem volt éppen csak szimbolikus. Még a béke években megtörtént, hogy Kopp bíboros eltiltotta Sonnenscheint attól, hogy érseksége területén beszédeket mondjon. A berlini katolikus lapok állandóan támadták Sonnenscheint, a berlini katolikus egyesületek teljesen ellene voltak hangolva. Mindezekon kívül Berlin nem volt katolikus, mint Délnémetország, hanem a lutheranizmus fellelegvára, kisebbségben lévő és háttérbe szoruló katolikusokkal. De Berlin nagy volt, úgy szólván külön országa a birodalomnak. Nagy Berlin lakossága már akkor meghaladta a hárommilliót és még mindig szakadatlanul nyelte magába a környéket. Sonnenschein ide kíváncszott, a berlini aszfaltra, mert — úgymond — „Berlin nagyváros ugyan, de katolicizmusa átkozottul kisvárosi.” Különben is München-Gladbachot ott kellett hagynia és aligha mehetett más-

hova, mint Berlinbe. 1918-ban München-Gladbachot a belgák megszállták és az ő aktivitása el sem férne a Németországtól elzárt kis területen. A megszállás előtti napokban véletlenül éppen Berlinben időzött egy konferencián és már nem tudott visszamenni, Berlinben rekedt.

Sonnenschein mint gyanus münchen-gladbachai „liberális” érkezett Berlinbe. Csodálatosképen ő, a „liberális” volt a legfogékonyabb a kor szociális teendőivel szemben. Ő volt az, aki később híres Distinguo cikkében a katolicizmusnak a német szocializmussal szembeni viszonyát meghatározta, éles és határozott körvonalakkal vonva meg a politikai és szociális fegyverbarátság és az áthidalhatatlan világnézeti különbség határait. Ez csak látszólagos ellentét, mert hiszen minden iránnyal szemben ugyanazok figyelnek fel, ugyanazok az erősebb lelkek, akik látják annak veszélyeit, de látják a „grandes passus extra viam” igazságszírait is.

Sonnenschein szellemes aperszüvel tért napirendre méltatlan ellenfelei fölé. „Ezek — úgymond — olyan emberek, akiknek minden reggel korán telefonon be kellene jelentenem, hogy még katolikus vagyok. Csak akkor tudnának nyugodtan reggelizni.” Berlini működése elején két érintkező pontot talált az ottani élettel. Az egyik az azóta a hitleri erőszaktól feloszlott népszövetség és a másik a centrum. Különösen az utóbbi Sonnenscheint a politika felé sodorta.

SONNENSCHIN ÉS A POLITIKA

Sonnenschein és a politika bizony két különböző dolog volt és már München-Gladbach megállapította róla, hogy nem bír semmiféle reál-politikai intuícióval, amint a független szocialisták lapja is egy alkalommal később azt írta: Sonnenschein minden komoly politikai rémületének tárgya.

Valóban, Sonnenschein nem volt zoon-politicon. Elevenen átérezte a lelki és politikai katolicizmus

különbségét, kettősségét. Az elsőt, amely a Végtelenhez közelíti a gyorsvégű halandót, hitet és erőt adva neki egy jobb, igazabb, tökéletesebb örök létre való előkészülés gondolatával, a földi lét harcában, mély rianás választja el a másiktól: a katolicizmus teológiai és filozófiai értékének a nemzet politikai életében való közvetlen gyakorlati értékesítésétől és szerepétől. A katolicizmus nemzetpolitikai megnyilvánulásában olykor bizony végzetesen felvesz magába hozzá nem méltó elemeket, megalkuszik s elalkussza — nem igazi tartalmát, vagy teóriáját, ezt templomajtóit és teológiai őrzik — de annak politikai következményeit. Megrögzíti a szellemi középszerűségek uralmát, vagy legalább is mitsem tesz ellene és gyakran átengedi a jövőt az elkövetkezendő politikai sikon világnézeti ellenfeleinek. Politikai megnyilvánulása egyáltalán nem következik mindig logikus szükségszerűséggel fenséges tartalmából s bizonyára fájdalmas, hogy az eszme, még a legszentebb is, a történeti valóság, méginkább a politika zavaros árába dobva sokszor nem eredeti tisztaságában merül újra szemünk elé.

Bizonyára a katolikus pártok nem egyszer nagy szolgálatot tettek az Egyháznak. A liberalizmus korában talán ez volt a nyilvános életben az Egyház legjobb fegyvere és menedéke. A politikai katolicizmus érdemeit ilyen értelemben alig lehet tagadni. Viszont semmiféle pártnak nincs joga ahhoz, hogy magát csak azért, mert katolikus párt, a kritikától mentesítse. A politikai pártok rendszerének katolikus szempontból éppen az a tagadhatatlan hátránya, hogy az Egyház és a párt között bizonyos szoros kapcsolat jön létre, különösen akkor, ha egyetlenegy párt érezheti és nevezheti magát az egyházi érdekek hivatalos képviselőjének. Ilyenkor a legvilágosabb elméleti különbség tétel sem sokat használ, különösen a tömegek szemében. Éppen ezért már korán magában a katolikus Egyházban többen éles támadásokat intéztek a politizáló katolicizmus ellen. Politizáló katolicizmus alatt azt értették, amely politikai hatalmi állásra törekszik az államban és az Egyháznak

politikai szervezkedésében emel védőbástyát. Sokan már a múlt század végén nem láttak ebben, még a német centrum hatalmában sem diadalt, hanem ellenkezőleg, visszaélést az emberiség legszentebb kincsével, a vallással. A politikai szenvedélyek — mondta például Schell — elragadják a tömegeket s látszatra egyszerű hatalmi megnyilatkozásokat teremtenek az Egyháznak, mialatt buján tenyészik a belső rothadás és enyészet. A vallásosság nem tüntet, az csendes folyam, mely a lelkeken átömlik s Isten felé tereli őket. Tehát — mondják ezek — ne politikai fórum felé, hanem befelé forduljunk s a katolicizmus is ott érvényesüljön, hol az Úr a mennyország útjaira mutatott, mondván: Az Isten országa bennetek van.

Sonnenschein kétségtelenül olyan egyéniség volt, akire minden pártnak szüksége van, hogy fascinálo erejével a tömegeket megközelítse, felgyűjtsa és magához csatolja. Elsőrangú programmszónok volt, de legnagyobb és legragyogóbb politikai tevékenységének idején is azt írta egyik magánlevelében: „Egy bőjti prédikáció nagyobb örömet okoz nekem, mint minden politikai tevékenység.” Jól tudta ugyan, hogy szociális-szellemi mozgalma politikaivá válva szennyeződik, mégis megkísérelte ebben az időben a katolikus politikát szellemileg szerint átformálni: igazán a keresztény demokrácia eszközévé tenni. Úgy vélte, hogy ez is egyik mód a töle és tanítványaitól kialakított ideológia szét-sugárzására, irradiálására. A legnagyobb szellemi és politikai belső felzaklatottság ideje volt ez, hasonló a mi kurzusunkhoz, a nép lázban égett, bár alig lehetett tudni, hogy ez a teremtő hevület láza, vagy pedig a háború utáni bomlás beteg láza volt-e? Bizonyára a tömeg egy teremtő apostoli hevület lendületében vezethető és emelhető lett volna, de csakhamar visszatértek a régi parlamenti hiénák és profit-pártifőnökök, a politiciánok undorító típusai, akik az új bort is a régi tömlőkbe akarták lefejtetni. A népi újjászületés elveszett a tapasztalt rutiniék kisded manővrizálásában, mielőtt még igazán kifejlődött volna és Németországban

is megcsalódva vonult vissza — a mi Prohászkaékhoz hasonlóan — az, akit a lélek ereje zoon-politikonnál többre és nagyobbra képesített.

Sonnenschein határozottan a szakszervezeti politika és megújódás irányában lépett fel és e fellépése indítóokául talán már ekkor az a biztos előérzet szolgált, hogy éppen a társadalomgazdasági szervezetekből, az u. n. hivatás-szervezetekből indulhat meg majd a politika és állam megújódása. Nem tartjuk fontosnak, hogy ehelyütt részletesen kitérjünk Sonnenschein egyes politikai állásfoglalásaira. Mégis megemlítjük, hogy a Kapp-puccs alkalmából teljes erővel a fennálló alkotmányos kormány védelmében és szolgálatában emelte fel szavát. Nem mintha Sonnenschein nem tudta volna, hogy az alkotmány igen gyakran csak a létező erőviszonyok egyszerű papirreflexe, de úgy vélte, hogy még a látszat-törvényt is jobb védeni, mint a teljes törvénytelenység, a jogrendnélküliség állapotában élni. Ugyanekkor Sonnenschein megrázó erővel tiltakozott minden olyan nacionalista politika ellen, amelynél e szó csak az antiszociális törekvés takarója, hogy alatta a régi wilhelminus korszak monoklis junkerei és stramm tisztjei visszalopják magukat. Nem érdektelen talán annak megemlézése sem, hogy 1925-ös olaszországi útja alkalmával megvetéssel és utálattal beszélt a fascizmusról, aminek talán Don Sturzóval és a Popolarik széttiport pártjával való régi kapcsolatai egyik oka. Általában Sonnenschein, a mi Giesweinünkhöz hasonlóan, azon a politikai nézeten volt, hogy a katolicizmus igazi ellenefe jobboldalon foglal helyet. Ő a maga részéről sohasem tartotta elégnak, hogy a német katolicizmus politikai formációja egyszerű adaptációs alakulat legyen, sokkal inkább úgy vélte, hogy a katolicizmusnak kell irányt mutatni és tempót diktálni, mert jaj neki, ha akár az állam válik a tömegekkel kapcsolatot találva nála szociálisabbá, akár az azt felforgatni akaró szubverzív elemek nyernek teret éppen az ő szociális mulasz-

tása következtében is. A következmények, amelyek az előbbi értelemben következtek be, fájdalmas igazolásául szolgálnak Sonnenschein politikai elgondolásának. Fájdalom, Sonnenschein szociális és politikai iskolája később került politikai uralomra Brüning alakjában és tevékenységében. Sa Brüninget megelőző republikánus kormányoknak alig volt erkölcsi joga, még ha merték volna is, antidemokratikus eszközökkel megvédeni a demokráciát.

Sonnenschein sokkal inkább profétikus, semmint politikus egyénisége — de jaj annak a pártnak, amelyben az utóbbi elem az előbbi rovására túlteng — alapjában politikai tevékenységében is a katolikus öntudat ébresztésének egyik lehetőségét látta. Annak a katolikus öntudatnak, amelynek felszítását és fokozását éppen nagy szociális tervei érdekében is élete egyik feladatának tartotta. Sonnenschein metsző élességgel és átható világossággal fogalmazta meg a katolikus és nem katolikus politika különbségeit, világosan megpillantotta a magát katolikusnak nevező párt fogyatkozásait, de e részben megmaradt a teóriánál és kivonta magát a politikai megvalósítás munkájából.

Talán valamivel korábban ezt nem tette volna. De mindazok, akik őt már előbb is ismerték, most csodálattal látják egyéniségének egy bizonyos megváltozását, magatartásának fordulását. Többé már nem a kritikus, az ellentmondó Sonnenschein, nem görget folytonosan problémákat, nem hangoztat reformköveteléseket, nem keres ráncokat az Egyház emberi és társadalmi arculatán. Csak egy példát említve, például Wittig József, az elragadó és megejtő stílusú katolikus papíró egész Németországot átjáró indexretétele alkalmából hideg és metsző szigorral fejt ki az index szükségességét és jelentőségét, de alig van egy megnyugtató szava az indexre tett író, vagy keserves lelki konfliktusba sodort olvasói felé, amint ezt például Przywara S. J., a Stimmen der Zeiten végtelen lelki finomsággal és testvéri szeretettel tette. Többé alig hangzik el ajkáról nyilvános kritika, vagy opposíció, sem a politikai pártok, sem azok sajtója felé. Egy nagy célért

égve, annak megvalósításáért mindent, még saját lelkének kisebb igazságait is feláldozva, bontakozik ki most előttünk Sonnenschein. Lélektanilag így érthető, hogy gyakran gáncsolta Foerstert, a nagy pedagógust, hogy egész szellemi befolyását feláldozta egyetlen igazsága, Németország lelki megalázkodása és penitencia-vállalása kedvéért. Lehet, hogy e lelki fordulat nélkül Sonnenschein is Lamennais, vagy Murri sorsára jutott volna, vagy alig lett volna ereje azt a nagy művet végrehajtani, amelyben végül is mint egy világváros belső regenerátora magaslik elénk.

SONNENSCHN EGY NAPJA

Főhadiszállását, központi irodáját, amelyet még mindig, kissé ugyan már anakronisztikusan SSS-nek nevezett, szimbolikusan a Friedrich-strasszei pályaudvar és az egyetem között ütötte fel. Itt látjuk őt, büroójában, amelynek öt terme, köztük a váróterem, zsúfolva van mappákkal, folyóiratokkal, programcédulákkal, röpiratokkal, napilapokkal. A nagy váróteremben mindig tarka embercsoport ül. Akik ide bejutottak, azok titkárnője erélye folytán már kitöltötték a jelentkező cédulát, amelyen nevük, címük és ügyesbajos dolguk természete áll. S most várnak szorgosan és türelmetlenül, míg a sor rájuk kerül, amikor is Sonnenschein csengettyűjére egyenkint beljebb kerülnek. A másik szobában írógépeket találunk szorgosan dolgozó gépírókisasszonyokkal és ismét csak várakozó emberekkel, akiknek számára egy ajánlólevél, egy szükséges cím, vagy más hasonló készül.

Irodájában ül cédula-katalógusától körülvéve Sonnenschein. Az egyik kezével állandóan a telefon kagylóját tartja, míg a másik szorgosan kutat az előtte lévő cédula-katalógusban. Élesen villogó, vagy nyájasan simogató szeme, magas homloka szinte nem is enged mást megpillantani e szobában, mint őt és az előtte ülő alig veheti le tekintetét arról a lélek ezer válto-

zatát feltűntető vonásról, amely ott bujkál Sonnenschein ajkának szögletében. Munkatársai ezidőtájt Brüning, a későbbi kancellár, Getzeny, Thrasolt, akik hosszabb ideig kitartottak mellette, ami egy ember munkabírá-sára és disciplinájára az elképzelhető legnagyobb dicséret. Mert Sonnenschein körül mindennek hihetetlen precizitással kellett mennie. Munkatársaiból az utolsó csepp erőt és időt is kisajtolta. Amint ő teljesen fel-áldozta magát és nem tett különbséget éjjel és nappal között, akként megkövetelte ezt munkatársaitól is. Meg-történt, hogy reggel Thrasolt az irodába megérkezve, a lépcsőn találkozott vele. „Jöjjön csak velem vissza — szolt hozzá — én az állomásra megyek. Az éjjel dik-táltam. Most legalább van fenn két-három napra az embereknek dolguk, amíg én visszatérek.” Ha azonban két nap múlva, ismét egy éjjeli utazás után megjelent, alig volt oka örülni környezetének a látszólagos szünet fölött. Mert Sonnenschein kérlelhetetlen szigorral köve-telte az elvégzett munkát.

Ebből a büróból, mint centrumból vezette és irányította Sonnenschein munkáját. Ide koncentrált a legkülönfélébb irányú működését, innen formálta át Berlin bátortalan-katolicizmusát igazi kultúr és szociális katolicizmussá. Itt szervezte meg a katolikus na-pokat, a nagy Dante-ünnepélyeket, a pályatételeket, a vidéki katolikus sajtót és így tovább.

Egyik nap egész éjjel diktált és reggel óta embe-reket fogadott. Végre délután háromkor egy tányér burgonyát és főzeléket hoztak neki és mialatt ezt el-fogyasztotta, fogadta a brandenburgi katolikus nap szervezőit. A rövid pihenőtől felélénkülve, bámulatos gyorsasággal adta meg a szükséges direktívákat. Még a Luna-park vezetője sem tudott volna hirtelen hatá-sosabb rendezői trükköket ajánlani. Azután egyszerre csak órájára nézett: „Most nekem mennem kell a vonathoz, mert még ma este előadásom van Frankfurt-ban.” Sonnenschein irodájában zajlottak le a legfon-tosabb megbeszélések és még mialatt ezek tartottak, már ott volt lenn a kapu előtt az autó, amelyben egy

miniszterhez ment, azután visszatért, hogy ismét embereket fogadjon, majd esketni ment, azután egy temetésre, majd egy előadásra, amelyet egy kommunista pedagógus rendelt meg nála, utána bőjtí prédikációt tartott, majd egy ünnepi beszédet a keresztény szakszervezetben, innen egy vendéglőbe sietett, hogy a keresztényszocialistákhoz beszéljen és végül éjjel tizenkét órakor még betoppant egy összejövetelre, amelyet egy távollevő ismerőse házában, annak tudta nélkül hívott egybe. Ime, egy kis ízelítő Sonnenschein napi munkájából.

A CÉDULAKATALÓGUS SZENTJE

Ha egyszer Sonnenscheint, mint egyesek hiszik és mások viszont erősen kételkednek benne, szentté avatják, akkor miként Szent Pétert a kulcsokkal és Szent Lőrincet a rostéllyal, úgy őt cédula-katalógussal kell majd ábrázolni. Ezzel a cédula-katalógussal és meleg szívével fogadta ő a hozzá érkezőket fogadóórái alatt. Ezek a fogadóórák voltak az ő rejtett, mély, az egyes ember lelkében végzett munkája, amely párhuzamosan futott nagy, nyilvános tevékenységével. Sonnenschein általában kollektívumokban gondolkozott, de itt az egyes ember, az egyén lépett szociális bajjaival eléje. És ő segített, ahol tudott és csak a kérő baját kérdezte, sohasem annak érdemességét, vagy érdemtelenségét. Segített rajta anélkül, hogy igazolást, aktákat, vagy gyónócédulát követelt volna. Bizonyára igen sokszor kihasználták, megcsalták, de Sonnenschein szeretete nem ismerte a józanság számítását és gyanakvó beosztását. Ezeken az órákon keresték fel kedvencei, a társadalomból kihullottak, a hajótöröttek, a gyökértelenek, a vagabundok, a bohémek, akik számára különösen nyitva állott a szíve. Mindenkinek szabad volt hozzá jönni: Sonnenschein tudta, hogy a betegeknek van szüksége orvosra és az elveszett juhoknak a jó pásztorra. Amint isteni Mestere leült a kúthoz a samariabeli nővel és megvédte a házasság-

törő asszonyt a farizeusok köveitől, akként ő is folyton átérezte azoknak a szavaknak igazságát, hogy akit Krisztus nem ítél el, hogyan ítélné el gyarló ember! Minden esetben segíteni iparkodik. Akár egy büntett következményeivel, akár nemibetegséggel, akár egy törvénytelen gyermekkel jelenik meg védence. És az emberek végtelen hálával veszik őt körül, azzal a hálával, amely tudja, hogy nem bírója és vádlója, hanem testvére és segítője előtt áll. Sonnenschein serkentő motívuma ilyenkor nemcsak a krisztusi szeretet, hanem a mélységes alázat és testvéri sorstudat volt. Egyszer egy magányos éjjeli órán, Berlin egyik elhagyatott utcájában vallotta meg egyik bizalmasának, hogy ő mindig az örvény szélén érzi magát, az élet démoni, észbontó, életrontó irracionális erőinek esetleges áldozataként és hogy egyedül a könyörülő Isten keze őrzi és tartja meg őt a mélységbe hullástól. Azt is mondotta, hogy sok erénycsösz csak azért tartja szükségesnek az élet megőrzöttjeitől és elesettjeitől való elkülönülést, hogy magát és nyomorult erkölcsös-ségét ezáltal a vélt erény alapzatára emelje. Sonnenschein előtt az ilyen lelketlen erényesség semmit sem ért: ő meglátta egy megtévelyedettben is az igaz embert és gyakran tisztelettel övezett álnagyságokban érezte a belső hitványságot és ürességet.

A fogadóórákon túl hatalmas munkát teljesített Sonnenschein előadássorozataival, amelyekkel átfogó és mélyenjáró korszerű művelődési munkát végzett, aktívra tett szunnyadó szellemi erőket és miként berlini vezetéseivel is, régi és új kultúrát, szociális szükségletet és segítséget, különböző emberrétegeket egymáshoz közelebb hozott és összeforrasztott.

A SZÓNOK

Amilyen igaz és odaadó volt Sonnenschein a magányos beszélgetéseknél, a senkitől sem látott segítés óráiban, olyan nagyszabású és megragadó voná-

sokban bontakozott ki berlini éveiben, mint szónok és szerkesztő. Sonnenschein gyakran hangoztatta, hogy a beszéd számára életszükséglet és hogy ő élni sem tudna, ha nem beszélhetne. Ami Sonnenscheinnél, a szónoknál először feltűnt, az a zseniális improvizátor rögtönző vonása. Azé a rögtönzőé, aki a sekrestyétől a szószékig, vagy a ruhatartótól az előadó-asztalig készen van a témájával és lélekben megteremti a hallgatóságával való kontaktust. Az első két-három mondat lassan, várakozással mondott szavai után már felzúgott ékesszólásának egész orchestere, amelynek vezető szólamait alig egy-két schlagworttal jegyezte fel előzőleg egy kis darab papírra. Beszédeiben Sonnenschein felhasznált minden retorikus regisztert, vallásit, történelmit, kulturálist, művészt, szociálist, érzelmit egyaránt, tudása nem csupán, sőt nem is elsősorban könyvekből tanult élettelen, száraz szaktudás, hanem olyan élményszerű ismeret, amelyet csak egy mozgáslomban állva lehet megtanulni, mint ahogy az úszó a vízbe dobva tanul meg úszni. Sonnenschein így tanulta meg a filozófia és teológia után a szociológiát, a tömeglélektant, a szónok számára oly szükséges emberismeretet és ez az igazi élményszerű tudás ott is kisegítette őt, ahol, mint nem szakember, óvatosan kitért a netán elébe bukkanó szakkérdések elől. Valóban, Sonnenschein úgy beszélt mindig, mint akinek hatalma van a hallgatósága fölött, mint aki átható, éles víziójával és intuíciójával bír azoknak a dolgoknak amikről beszél és mint aki egész életét ráeszi arra és feláldozza azért, amit hallgatóságának mond és amit attól követel. Nem utolsó sorban bizonyára ez volt elragadó ékesszólása hatásának legmélyebb titka és kulcsa is.

A SZERKESZTŐ

Az élő szó varázsát és hatalmát kiegészítette és megrögzítette a szerkesztő Sonnenschein tevékenysége. Azáltal, hogy Berlin Kirchenblattja Sonnenschein szer-

kesztése alá került, egyszersmind át is vette a szellemi uralmat a katolikus Berlin fölött. Mint szerkesztő folytonos tervektől volt terhes lapjának tartalmát, munkatársait, kiállítását, képeit, beosztását illetőleg. Az Ullstein kiadó reklámfőnöke nem lehetett találékonyabb és változatosabb e téren, mint ő. Sonnenschein valóban zseniális szerkesztő volt, amennyiben a szerkesztői zsenialitás: a folytonos, valóságos, közvetlen életteljesség és életközelség legmagasabb mértékével bírt. Egy alkalommal egy jámbor, hitbuzgó, de maradi folyóiratra mutatva, így szólt: „Látja, ezek az emberek bizonyára jobbak és szentebbek, mint mi. De a lapjuk teljesen lehetetlen vállalkozás. Vajha a szentséghez horizont, a jámborsághoz életközelség, a jó érzülethez ízlés járulna! A legjámborabb dolog sem használ ma, ha nincs nivója, formátuma, horizontja. Egyébként nekem eltitkolhatatlan meggyőződése az is, hogy ahol szükkeblűség és nivótlanság van, ott valamilyen a jámborság is satnya és beteg. Mert ezeknek a jámbor fecsegéseknek avatag horizonttalansága többet árt, mint használ, hiszen ahelyett hogy vonzana, taszít.” Sonnenschein, mint szerkesztő, valóban nagy formátumú, nivós, széles horizontú, azonkívül rendkívül friss, ötletes és találékony volt. Mindezekhez járult rendkívüli lelkiismeretessége, amellyel minden olyan esetben, amikor szakemberekre volt szüksége, nem szégyelte azokat segítségül hívni. Nem egyszer megtörtént ez, különösen az irodalmat illetőleg, amiben Sonnenschein mindig a legjobbat és legnehezebbet hozta és inkább e tekintetben is közönségét iparkodott emelni, semmint lapjának nivóját esetleg ahhoz leszállítani.

Mindabból, amit Sonnenschein a Kirchenblattba írt, ízelítő gyanánt is hatalmas anyag sorakozik ma is elénk a napisajtó mulandóságaiból kimentve híressé vált Notizei-ben. Ezek a Jegyzetek, amelyeknek végső és maradandó hagyatéka eleveníti elénk igazán Sonnenscheint, az író, igazán sajtóságos, egyéni, megragadó írásművek. Ha Sonnenschein egyénisége még ma

is a különböző megítélés és szemléletmód, sőt erős harc fókuszában áll, nem kevésbé ez jutott osztályrészül „világvárosi elmélkedései”-nek is. Ez alkalommal le kell mondanunk azoknak méltatásáról azzal a halk reménységgel, hogy talán a tíz füzetből kiválogatott magyar anthologia elkövetkező fordításának előszava pótolhatja majd azt. (A Notize-ok óriási világsikere is fájdalmasan érzett hiánnyá avatja annak magyar fordítását.) De már most meg kell jegyeznünk, hogy végtelenül unalmasnak és méltatlannak érezzük, ha a halottak az életről beszélnek és ha liliputi szellemek, kicsinyes ellentmondásokkal ágaskodnak e nagyszerű írói hagyaték köré, kicsinyes szellemek, vagy inkább szellemtelenségek, akik egész életük folyamán nem tudnak annyi tudást és formaérzékelt felmutatni, mint amennyit Sonnenschein egyetlenegy „jegyzetében” elébünk tár. Ezek a jegyzetek valóban megvalósítják a fausti szót: kapj belé az élet teljébe, hisz bárhol is ragadod meg azt, mindenütt egyaránt érdekes, kiegészítve a sonnenscheini lelkiülettel: mindenütt egyaránt tükre és kifejezője, jele és ébresztője lehet annak, ami a múltó emberéletben egyedül lényeges. Bizonyos, hogy mint szerzőjük, e jegyzetek is tartalmilag és formailag egyaránt egyetlen és sajátos irodalmi mű, valami zseniális szövedéke a tárcának, a riportnak, a szónoklatnak, az elmélkedésnek, amelynek szavai megvágva valóban véreznek, szerzőjük szíve vérével és betűi némaságukban is visszhangozzák megkínzott koruk jajszavát.

Sonnenschein, a szerkesztő egyszersmind igazi sajtóapostol is volt. Sajtóapostolsága nemcsak lapjának propagatív tevékenységében állott, hanem igazi sajtószemléletet és az összes Berlinben, vagy akár az egész országban jelentkező ujságírói erőknél számon tartását jelentette. A sajtóapostolság, Sonnenschein elgondolása szerint, valódi valláserkölcsi népismeret és népnevelés volt és ekként legjobb előkészítője annak a katolikus akciónak, amelyet Sonnenschein már nem ért

meg, de amelynek úttörője mindig és mindenkor az igazi sajtó marad.

Hősünket szerkesztői tevékenysége, de egyébként is egész egyénisége a német katolikus irodalom egyik vezető alakjává tette. Egyéniségének magnetikus vonzása vont közelébe olyan költőket, mint a kiváló katolikus proletár-költő, Lersch, vagy Kneipp, avagy Thrasolt, olyan prózáírókat, mint Herwig, Dörfler, Le Fort, Weissmantel. Amint Prohászka aránylag szűk irodalmi horizontja nem volt akadály a annak, hogy egyénisége irradiáló és termékenyítő hatása soha ne múljon el nyomtalanul azoknak lelkében, akik valaha a Regnum Marianum-beli irodalmi délutánokon, illetve estéken résztvehettek, akként Sonnenschein irodalmi összejövetelei is örökre feledhetetlenné váltak mindazoknak a katolikus íróknak, vagy zeneszerzőknek, akik a sokaktól méltatlanul gáncsolt művész-estéin szerepelhettek. Ezek az inkább bizalmas és szellemileg előkelő, zártkörű társaságban lefolyt művészték Sonnenschein számára út és eszköz voltak a művészt és közönséget egyesíteni, az emberszíveken játszó szépet és az azt hordozó emberréteget találkoztatni és megteremteni azt a finom, sokszor oly fájón nélkülözött lelki fluidumot, amely nélkül sem egy nép szellemisége, sem a művészet, de még a magasabb szellemiségű és művészi teljesítményű katholicizmus sem élhet és virágozhat.

JEGYZETEI

Csak futólag emlékezhetünk meg Sonnenschein számtalan alkotása, fáradhatatlan tevékenysége és kifogyhatatlan tervei közül további alkotásairól. Amilyen például a katolikus főiskola volt, amelyben a hiányzó német katolikus egyetem helyett és mintegy annak előkészítőjéül megkísérelte a tudomány egyes szakjait és eredményeit katolikus szintézisben összefoglalni és a műveltebb közönségnek élvezhető alakban előadni.

Nem csipp-csupp tudományos részletismeretek, hanem a benső embert gazdagító és termékenyítő s az élet és lélek való problémáival kapcsolódó komoly tudományosság lebegett ezáltal célul Sonnenschein lelki szemei előtt. Ugyanez okból hívta létre nagy akadémikus olvasótermét vagy a katolikus történet szemléletet kialakító és propagáló egyesületét is. A lélek és szellem szolgálata mellett nem feledkezett meg, hiszen ő mindenben igazán szintézisre törekvő lélek volt, a sportról sem. A Jegyzetek minden ismerője előtt feledhetetlen marad vízisport-egyesületének egyik ünnepén tartott sportprédikációja, amely a modern sportörület korszakában egyedül helyes szemlélettel állítja be azt a modern katolikus ember értékrendszerébe. Ez a sportprédikáció igazi mesterpéldája a sonnenscheini retorikának, amint összeszövődik és egybecseng benne antik és modern műveltség és helyes testkultúra, az evangélium igazsága s a modern sportpálya zsargonja; dialogizáló formája, drámai feszültsége pedig minden idők klasszikus sportbeszédévé avatják.

Szólhatnánk még Sonnenschein nagyszabású telepítő tevékenységéről, amelyet „Sonnenschein katolikus falvakat épít Berlin kapui előtt” szavakkal jelentettek be akkoriban a lapok. Szó szerint ez nem volt igaz, de Sonnenschein egyik múlhatatlan érdeme marad, hogy a nagyváros tömeglakásai otthontalanjainak igazi otthont, kis kertes házat, a költők álmát realizáló kertvárosokat akart és részben tudott létesíteni. A föld egészséges rögével és tiszta levegőjével testileg-lelkileg egészséges nemzedéket akart, ez anyagi értelemben massa damnatának legalább fiaiból, Sonnenschein teremteni. Nem véletlen, hogy az egyénenkénti jótétemény fáradhatatlan apostola itt is az intézményes reform felé tört: „Egy szociális értelmű alkotó törvény feleslegessé tesz ezer karitást — úgymond a 66. német katolikus gyűlés ünnepi kiadványában. Mi örülünk annak és dolgozunk azon, hogy minden inségadomány mellékes, sőt felesleges legyen. Fontosabb ugyanis egy erős és erélyes telepítési törvény és mondjuk, húszezer egész-

séges lakás, mint a kegyes karitás akciók végtelen sorozata."

Bizonyára nem véletlen, hogy ennek a férfiúnak szellemi köréből lépett elő az a Brüning, aki azóta is hasonlíthatatlan keleti telepítési tervével talán egyedül oldhatta volna meg és pedig nagyobb megrázkódtatás nélkül a mai német munkanélküliség élethalál kérdését, ha ebben az elmulasztott idő, az emberi meg nem értés, a politikai intrika és a tömegek hatra-vakra játszó kockázata el nem gáncsolja.

A VÉG

Az a tíz berlini év, amellyel Sonnenschein beváltotta a „Véghezviszem” szavát, 1928 végén végefelé közeledett és vele egyszersmind elközelgett Sonnenschein emberéletének befejezése is. Hősünk gondolata és szava gyakran tévedt a halál és végső dolgok felé. Régi ismerősei voltak ezek, bár mindannyiszor, amikor lelkében újra és újra megjelentek, felidéztek a szemlélőben a „rettegéssel munkájatok üdvösségeket” isteni szavát. Sonnenscheinre is ráborult az utóbbi években az az érzés, amely, bár öntudatában tisztának tudja magát, mégis érzi, hogy ezzel még nincs igazolva. Valami mélyen emberi félelemmel gondolt a kérelhetetlenül közeledő halálra és aki Sonnenschein hatalmas életlendületét és szeretetét ismeri, az tökéletesen megérti ezt. De félelméhez egyszersmind reményteljes keresztény stoicizmus is járult: „A halál az ember testvére. Oda kell neki nyújtani kezünket és gyakran meg kell emlékeznünk róla.” (Notizen 5. k. 39. l.)

Már a magdeburgi katolikus napon nyilvánvaló volt sokak előtt, hogy Sonnenschein halálrajegyzett ember. S 1928 végén valósággá vált Sonnenschein számára is, amit ő sohasem tartott volna lehetségesnek, hogy tudniillik kórházba került. De munkáját még itt sem hagyta abba. Ágyához kapcsoltatta telefonját és azzal a munkalázzal intézte telefonon ügyeit, amely legjobb munkanapjaira emlékeztette a szemlélőt. Egyetlenegy beteglátogatás alatt tízszer is telefonált. Az orvosok ajtajára kifüggesztették a látogatást eltiltó táblát, de az minduntalan eltűnt onnan, míg végre a betegápoló nővér rájött, hogy betegé maga szakítja le azt. Kilenc órákor

mindennap a kórházban is megjelent titkárnője, hogy gyorsírásba vegye Sonnenschein diktátumát. Ötvenhatvan ember felkeresi naponként betegágyában is és valóban gigantikus látvány, amint megfeszített erővel küzd a betegség ellen és az ellen, amely már a betegség nyomában csontkezével hívogatva ott leskelődik, a halál ellen. Még betegágyából is felkel, hogy a berlini fény- napon autóban körüljárja a várost és megírja „Berlin fényben” című jegyzetét. Egyik barátja meséli ezekből a napokból, hogy olyan volt, mint a Vezuv, amikor tüzet és füstöt okád, úgy szórta magából a terveket, míg végül megjelent a beszélgetés végén a roham visszahatása, a fényes-tüzes lángolásnak füstje, amely gondolatait elhomályosította és összezavarta. Sonnenschein sokszor türelmetlen és kínos beteg volt. Különösen gyötörte magányossága „Nincs egyetlenegy emberem sem, aki igazán hű lenne hozzám. Mindenki magamra hagyott.” Ő maga azonban még betegágyán is barátaira gondolt és a német országgyűlés bizottságának közbenjárását kérte a száműzött Don Sturzo számára.

Sonnenschein életének, a becsületesen vállalt papi cölibátusnak magánya ekkor már a halál végső magányosságává készült cserélődni. És 1929 február 20-ának éjjelén valóban megjelent betegágya mellett a halál angyala, hogy a nagy nyugtalant végre az örök nyugalom világába vezesse. Utolsó napjaiban egészen erőt vett rajta, túl ekkor részben már értelmetlennek és okatlannak érzett munkalázán, lelke üdvözülésének gondja. Az a gond, amellyel az Egyház meggyújtja a halott ravatalának gyertyáit és imádkozik: Irgalmazz e léleknek Uram, hiszen az ember bűnös és Tőled csak irgalmat vár. Igazi sorsa e földön a megharcolt harc, a megfutott pálya, a kiállott megpróbáltatás után, talán nem is az erős küzdelem és győzelem, hanem a megváltás. Az én érdemeim mind a Te ajándékaid, ezek az ágostoni szavak világítanak be a ravatalosszoba sötétségébe, amelyet egész Berlin minden pártállású, felekezetű, világnézetű emberének gyásza övez. Bará-

tok és ellenfelek, az utóbbiak közül a katolikus ifjúsági mozgalomtól egész az evangélikus szövetségig, a nemzeti katolikusoktól a kommunistákig, mindenki egyaránt, mélységes tisztelettel áll a ravatal körül.

Sonnenschein halálánál, ha csak pillanatokra is, bebizonyult minden ember egysége, minden emberé, aki önzetlen szeretetet érez és a szeretet ereje előtt talán méginkább meghajlik, mint a halál kérlelhetetlen és kikerülhetetlen fensége előtt. Halála és temetése újra lelketrázó erővel idézi fel a szavak igazságát, hogy csak a szeretet tudja megváltani a világot és csak a szeretet által tudjátok igazságokat megbizonyítani. Szeretni kell olthatatlan és kiölhetetlen erővel az embereket, akikkel szemben ha céljaid megcsalódva megghiúsulnak, bizonyára azért van így, mert nem szeretted őket eléggé.

Sonnenschein temetése olyan volt, mint egykor talán orosz földön Dosztojevszkijé. Egy nagyváros minden rétege és árnyalata eljött annak a papnak végtisztességére, „aki nem kapott fizetést” és aki mégis sok ezer embert öltöztetett fel és százezreket meg százezreket segített egy igazabb, méltóbb, emberibb élet felé; aki úgy élt, mint koldus és úgy halt meg, mint egy király.

Ennek a szeretetnek csodálatos kiáradása, és tanuságtétele pillanatában ki vette volna észre azokat az emberarcú hiénákat és sakálokat, amelyek már a nyílt sírnál megkezdték hullarabló és halottszennyező intrikáikat és üzérkedésüket!

SONNENSCHIN HAGYATÉKA

Nehéz és alig megválaszolható kérdés és feladat, Sonnenschein hagyatékának sorsa. Túl az egyéni szeretet és áldozat e földön tovatűnő és csak Isten angyalaitól számon tartott örökségén, ki tudná most Sonnenschein szociális hagyatékának végleges mérlegét megvonni?

Azóta Németország igen nehéz és sorsdöntő napokat élt át, történelmének egyik legnagyobb megrázkódtatását állotta ki és a német katolicizmust illetőleg szinte teljes mértékben valóra vált Sonnenschein profétikus félelme, hogyha az állam előbb lesz „szociálissá”, mint a katolicizmus politikai és társadalmi vetülete, ha nem az Egyház lesz a kezdeményező erő, akkor sok olyant kell majd, egy jobboldalról jövő átalakulás esetén is, fogcsikorgatva vállalnia, amit különben talán elkerülhetett volna.

Sonnenschein nem lelkesedett túlságosan a weimari köztársaságért. Többször kifejtette, hogyha az új köztársaság azt az igazságtalanságot, amely a gyökértelen és nincstelen proletárságra nehezedik, jóvá nem teszi, akkor ez az igazságtalanság így vagy úgy, de fel fog ellene támadni és le fogja őt győzni. Mert itt nem munkanélküli segélyről, hanem a méltó emberélet és ezáltal az Isten-szolgálat lehetősége visszaadásáról van szó, azoknak, akiket ez isteni és emberi jogon egyaránt megillet, a szegények és szenvedők millióinak.

Sonnenschein proféciája elhangzott és mint magyar földön Prohászkaé, pusztába kiáltó szó maradt. A centrum sorsa és példája, a német katolikus népszövetség feloszlata riasztó tanítás a magyar föld felé is. Pedig ott a centrum mégis csak hivatkozhat mentségül arra, hogy kisebbségi vallás politikai vetülete volt, de mi marad mentségül azoknak, akik magyar földön még a centrum útját sem járták?

Az a nagy, gigantikus és kaotikus mozgalom, amelyet egy hetvenmillió népszövetség gyötrődik ki most magából és amely magának a negyedik rendnek elemeivel teremti meg kollektív formában a német harmadik rend védekező mozdulatát, az ugyancsak kollektív formában feltörő kommunista ideológiával szemben, ugyanekkor rátapos és rátípor sok mindenre, ami a faji lendület e merész felhorgadását legalább is problematikussá teszi. Lehet, hogy idővel több szellemi szabadság engedélyezésével és igazi szociális reformok megteremtésével valóban egy nagy népszövetség-

processévé válik, de akkor is igaz marad Sonnenschein szociális alaptétele, hogy a katolikum többre és nagyobbra hivatott, semhogy pusztá akklimatizálódó, adaptációs politikát folytasson. Többre és nagyobbra hivatott, különösen ott, ahol mégis csak többségi vallás, ahol szociális téren mindenki félígazságot mond és ekként éppen neki lenne eltulajdoníthatatlan kötelessége és magasztos hivatása, hogy kimondja az egész igazságot, mégha Golgotha is várna rá ezért, még inkább, hogy ha így és csakis így kerülheti el a szekularizáció és szeparáció Golgotháját.

Európa eddigi alakulásai is megmutatták, hogy a katolicizmus számára a jobboldali kísérletek se sokkal jobbak, mint a baloldaliak. Mert sokféle diktatura várható, csak éppen az nem, amely a Quadragesimo Annót valósítaná meg. S egy elkövetkező nagy megrázkódtatás riasztó és intő előjele, ha a katolikum politikai vetületén keresztül túlságosan összeforr egy hatalmi rendszerrel, ha a szakadás, a lélek igazsága és a szociális valóság között szinte áthidalhatatlan rianásra szélesül, ha a vallás fönséges vigasztalása ál, hamis, kiüresedett, formalisztikus társadalmi formákba kövül és merevedik. Valóban omnia renouare in Christo, megújhodni itt magyar földön a magyar katolicizmus legnagyobb fia, Prohászka szellemében, mert hora ruit, az idő sürget . . . , amint a német katolicizmusnak is, ha egyszer elkövetkezik társadalmi és politikai megújhodása, az csak Sonnenschein szellemében történhetik. Annak az ócsárolt típusnak szellemében, amelyről a „Jahre der Entscheidung” szerzője, spengleri félígazságokkal telt könyvében megrovólag említi, hogy „a felebaráti szeretet szentimentális frázisaival és a szegények védelmével a társadalmi rendet forgatja fel.” Spengler szerint Németországban van egy „katolikus bolsevizmus, amely veszedelmesebb, mint az igazi, mert a vallás álarca alá rejtőzik.” Mily méltatlan idétlenség, ha Spengler meri az Egyházat szociális feladataival szemben a metafizikaira figyelmez-

tetni! Igaz, az emberi életen túlnövő örökkévalóság, az emberi lélek sorsa fontosabb mindennél, de cáfolhatatlan sonnenscheini igazság marad, hogy az emberek lelki üdvözítésének korunkban elengedhetetlen előfeltétele szociális üdvözítésük és, hogy alig nézhet addig az imádkozó igaz és nyugodt lélekkel az égre, amíg körülötte az emberi szenvedés kiált. Valóban rosszakarói azok az Egyháznak, mint lelki principiumnak is, akik Sonnenscheinnek ezt az igazságát és az Egyház a társadalmi kérdés megoldása körüli eltulajdoníthatatlan hivatását egy pillanatra is kétségbe vonják.

Ki tudja, a Gondviselés akaratából nem közelg-e már az az idő, ami mint felemelő kozmikus vízió ott kísért a jobbak lelkében? A szegények milliói az Egyházzal, az Egyház árnyékában és vezetésével vívják ki emberi jogukat. Semmiféle felebaráti szeretet, az egyéni üdvözülés semmiféle hite és akarata nem szelidítheti félő és kérő tenyérre azt a kezet, amelyet nagy szociális igazságának jogos tudata szorított ökölbe. A jobbak vágya és akarata mégis a kettőt együvé fonni, egymásba oltani, egymással erősíteni, a szociális igazság megvalósulásáért vívott harcot s a múltó emberéletet egy igazabb, jobb világban folytató emberszív reményét egyesíteni.

Sonnenschein így látta ezt és így akart segíteni, átérezve, hogy a Megfeszített karjai elsősorban a szegényeket ölelik és sebei mindannyiszor véresen felfakadnak és vérezni kezdenek, ahányszor idelent a dolgozókat megrabolják. Munkája nem vészett el, ott van ma is a német katolikus és nem katolikus milliók jobbainak lelkében.

Nyugodj békességben, nagy Halott, mert túl néped határain, vetésed, a szeretet vetése végigreng a világon s virágba, szárba szökken egykor Hungáriában is . . .

TARTALOMJEGYZÉK

Berlini Miatyánk	5
A műhely, a nyomortanya, a kórház és a börtön Miatyánkja	5
Előszó helyett	9
Római évek	14
Szent Ignác kollégiumában	15
Az örök Róma tornyai alatt	17
Nordiche citta . . . : Az északi föld dala	19
Az olasz katolicizmus távlatai	22
Romolo Murri	25
Szociális beállítottságú katolicizmus	27
München—Gladbach	30
A Megtalált életforma: Tömegek patkány- bűvölője	37
Diákok marsallja	40
A világháború orkánjában	44
Berlin előtt	48
Sonnenschein lelki arca	48
Berlin	63
Berlin aszfaltja	64
Berlini himnusz	69
Sonnenschein és a politika	74
Sonnenschein egy napja	79
A cédulakatalógus szentje	81
A szónok	82
A szerkesztő	83
Jegyzetei	86
A vég	89
Sonnenschein hagyatéka	91

